

YENİ VESİKALAR KARŞISINDA SULTAN İKİNCİ BAYEZİT HAKKINDA BAZI MÜTALÂALAR

Dr. SELÂHATTİN TANSEL

İki büyük hükümdar arasında yaşamış olan II. Bayezid'i, mevcut kaynaklarımız kâfi derecede bir tetkike tabi tutmuş değillerdir. Bunların verdikleri bilgilerin ışığı altında o, kendi köşesine çekilerek zühd ü takva ile ömrünü geçiren, devlet ve millet işleri ile pek alâkası olmıyan bir kimse gibi görünmektedir. İhtimal bundan dolayı, bir ihtilâlin sonunda cülûs eden ve büyük bir karışıklık içinde belki de tahtından uzaklaştırılan bu padişahın tahta çıkış tarihi ile ölüm tarihi dahi doğru zaptolunmamıştır. Halbuki II. Beyazid türlü meziyetlerinden dolayı, Osmanlı padişahlarının büyükleri arasında yer alabilecek bir şahsiyettir.

BAYEZİD'İN POLİTİK HAYATI

Babasının ölümü üzerine Amasya'dan süratle İstanbul'a gelen ve 19 Mayıs 1481 Cumertesi (20 Rebiülevvel 886)¹ günü cülûs eden² Bayezid'in politik hayatına girmeden önce, Batıda ve Doğuda bulunan devletlerin, onun devrinde Osmanlılara karşı takındıkları tavırları ve bu hususta gösterdikleri faaliyetleri kısaca gözden geçirmek icabeder.

¹ Tahta çıkışının üçüncü günü Bayezid, Saruhan Valisi oğlu Abdullah'a, acele Bursa'ya hareket etmesini bildiren mektubunda "şenbih günü rebiulevvelin yirmisinde mahrûse-i Konstantiniyye'ye gelüp vusûl iclâl bulup a'yan-ı devlet ve ittihad-ı emcad ve sipîhr-i ecdad ikbal-misal istikbal edüp serir-i saltanat-i humayun ki makam-i mahmud-i selâtin-i rub'u meskûn şeref-i cülûs-i meynun ile müzeyyen kıldum" demek suretiyle aynı zamanda cülûsünü da bildiriyordu. Bak. Munşeat, vrk. 114 b, Velîyüddin Efendi Kitaplığı 2735. Kıvamî, Fetihname-i Sultan Mehmed (Franz Babinger), s. 285. İstanbul. 1955.

Halbuki çeşitli kaynaklar onun cülûsü hakkında türlü tarihler vermektedirler. Bunlardan bazıları şunlardır: 22 rebiulevvel 886, Vakıat-ı Sultan Cem, s. 2. İstanbul, 1914.

22 Rebiulevvel 886, Kemal Paşa Zade, vrk 2 b. Millet Kitaplığı, 32.

8 Rebiulevvel 886, Âli, *Kunhûlahbar*, vrk. 179 a. Nuru Osmaniye kitaplığı, 3406.

29 Cemazilahir 886, Cenâbî, Tarih-i Cenabi'nin muhtasar tercümesi, vrk. 82 b. Nuru Osmaniye Kitaplığı, 3097.

Gençliğinde “ayş ü nûş”e düşkün olan, hattâ padişah olduktan sonra da bir süre bu hayata devam eden Bayezid³, Avrupa'nın en kritik bir zamanında, Batı ve Doğu devletlerinin Türklere karşı gittikçe tehditkâr bir hal aldıkları ve Osmanlı İmparatorluğu ile daha çok ilgilendikleri bir sırada, saltanat sürmüştü. Bu devre içinde, politik menfaatler, müslüman ve hristiyan devletlerin Osmanlılar aleyhinde müştereken hakreket etme arzularını kamçılamaş görünmektedir. Osmanlılar aleyhine bu sıralarda girilen teşebbüslerin çokluğu dikkate alınırca, Avrupa'da öteden beri sürüp gelen Türk düşmanlığının, Osmanlı istilâ siyasetini yürütecek kadar bir kabiliyete malik olmadığı kabul olunan Bayezid zamanında⁴ daha da artmış olduğu görülür. Bu hal, belki de Avrupa'nın Bayezid hakkında vermiş olduğu acele ve yanlış hükmün neticesinden doğmuştur. Ancak Macar Kralı Mathias, Avrupa'nın Bayezid hakkındaki kanaatına katılmıyor ve yeni hükümdarın gittikçe kuvvet kazandığını görebiliyordu⁵. Bayezid de herşeyden önce Macarları hesaba katmak mecburiyetini duymuş ve Mathias'ın kudretli idaresi altındaki Macaristan'ın, Osmanlılar için daha tehlikeli olduğunu hissetmişti. Fakat Bayezid'e göre en önemli mesele, kardeşi Cem'in isyanı idi. Çünkü olay gittikçe şümulenmiş ve İmparatorluğu türlü yönlerden tehdit eder bir durum almıştı. Öte yandan Otranto'nun Osmanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Papa Sixtus IV.'ün teşvikleri ile, hristiyan devletler birleşerek, kendilerinde İstanbul'u bile zaptedebilecekleri umudunu yaratan, büyük bir deniz kuvveti meydana getirmişlerdi⁶. Ayrıca Fatih'in ölümünü duyan İtalya prensleri, Bayezid ile Cem arasındaki mücadeleden faydalanacaklarını umdukları için, Os-

21 Rebiulevvel 886, Şahi tarihi, vrk. 435 b. Fatih kitaplığı, 4356.

11 Rebiulevvel 886, Münecimbaşı, vrk. 68 b. Nuru Osmaniye Kitaplığı, 3129.

29 Cemazilahir 886. Hüseyin bin Cafer, Tenkih al Tevarih, vrk. 111 a. Fatih Kitaplığı, 4301. 18 Rebiulevvel 886, mecmua, vrk. 85 b. Nuru Osmaniye Kitaplığı, 4976. 21 Rebiulevvel 886, Hammer (Ata tercemesi), 4, s. 244. İstanbul 1331. 20 Mayıs 1481, Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reichen in Europa, II, S. 475, Gotha 1854.

20 Mayıs 1481, lorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, II, S. 236, Gotha 1909.

³ Âli, vrk. 176 a.

⁴ Zinkeisen, 2, s. 498.

⁵ Aynı eser, s. 498.

⁶ F. Babinger, Mehmet der Eroberer und seine Zeit, s. 434. München 1953.

manlılara karşı harekete geçmeğe hazırlanıyor, bu arada Kırım Hanından da bu harekete katılacağına dair müspet cevap alıyorlardı. Bundan başka, Karamanoğlu Kasım Bey, Cem ile yaptığı ortak hareketi kâfi görmiyerek Rodos'tan harb levazımı ve gemi istiyordu ⁷. 10 Eylül 1481'de Otranto'nun Osmanlılar'dan geri alınışından sonra eğer müttetikler, Napoli Kralının Osmanlılar hakkındaki plânını uygulama yoluna gidebilseydiler, ihtimal Bayezid'in durumu daha da güçleşecekti. Bu sıralarda Cem de Mısır'a iltica etmişti. Bu mühim bir mesele idi. Çünkü Mısır Sultanı onu çok iyi karşılamış, hattâ biraz sonra tekrar Anadolu'ya geçmesine müsaade etmişti. Fakat 1482 Temmuzunda Cem'in Rodos'a kaçması, büsbütün büyük bir hâdise oldu. Çünkü Cem'i ele geçiren Rodos şövalyeleri reisi Papa'ya, Napoli Kralına, Macar Kralına ve Venedik Hükûmetine birer mektup göndererek bir haçlı seferinin teşkilini teklif etmişti ⁸. Ayrıca Macar Kralı övalyelere başvurarak ve karşılığında her türlü yardımın yapılacağını vadederek Cem'in kendisine verilmesini istemişti. Cem'den büyük faydalar sağlayacağını ve yine onun sayesinde Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan Bayezid aleyhtarı zümrenin bile yardımını temin edeceğini uman Kral ⁹, Rodos şövalyeleri nezdinde yaptığı bu teşebbüsten bir sonuç alamayınca, aynı maksatla Papa'ya müracaat etti. Bundan da bir sonuç alamayan ve fakat bir türlü bu arzusundan vazgeçmiyen Mathias, bu sefer de, Fransa'ya götürülmüş olan Cem'i Fransa Kralından ısrarla istemiye başladı ¹⁰. Bu arada Osmanlı-Memlûk münasebetleri bozulmuş ve iki devlet arasında savaş başlamıştı. Savaşın devam ettiği süre içinde, Osmanlılar aleyhine hıristiyanlarla işbirliği yapma yolunda büyük gayretler harcayan Memlûklar da, türlü imkânlardan faydalanarak Cem'i elde etmeye uğraştılar ve bu maksatla Fransa'ya bir elçi heyeti göndererek, Cem kendilerine verildiği takdirde Fransa Kralına bir milyon duka ödeyebileceklerini bildirdiler ¹¹. Ancak Papa İn-

⁷ Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*. S. 21 ve 25. The University of Illinois. Press. Urbana. Illinois 1948.

⁸ Sydney Nettleton Fisher, s. 28.

⁹ Zinkeisen, 2, s. 483.

¹⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, 5493. Macar Kralı teşebbüslerinde muvaffak olmayınca ortaya Fatih'in kardeşi olduğu iddia olunan sahte bir Bayezid bile çıkardı. Sydney Nettleton Fisher, s. 32.

¹¹ İsmail Hikmet Ertaylan, *Cem Sultan*, s. 213.

nocent VIII. Türklere karşı açmayı düşündüğü bir haçlı seferinde, Cem'in oynayabileceği büyük rolü düşünerek, onun başka devletlere verilmemesi hususunda gerekli teşebbüsleri yapmış ve sonunda da bu kıymetli esiri elde etmeye muvaffak olmuştu.

Ayrıca, girişeceği teşebbüslerden Bâyezid'i vaz geçirmek için Cem bir tehdit vasıtası olarak da kullanılıyordu. Nitekim 1485'den sonra İstanbul'da hazırlanan bir donanmanın Napoli'ye karşı harekete geçeceğini sanan Rodos şövalyeleri reisi, donanma Akdeniz'e çıktığı takdirde bütün hıristiyan devletlerin birleşeceğini ve başa da Cem'i geçirerek Osmanlılara hücum edeceklerini padişaha bildirdi¹².

Cem Sultan 13 Mart 1489'da Roma'ya getirildikten sonra bu şehir bir siyaset merkezi haline geldi. Macar Kralı Mathias ile Memlük Sultanı, Cem hakkındaki isteklerini tekrarladılar. Bilhassa Mısır Sultanı, Cem kendisine verildiği takdirde 400 bin duka vereceğini, Kudüs Hıristiyan Krallığının yeniden kurulmasına müsaade edeceğini, Osmanlılarla yapmakta olduğu savaşı kazandığı takdirde, Avrupa'da Türkler tarafından işgal edilmiş olan yerleri, İstanbul da dahil olmak üzere, hıristiyanlara bırakacağını bildirdi¹³. Bu tarihlerde idi ki Dülğadır Beyi Alâüddevlle, Osmanlılardan ayrılarak Memlüklerle birleşti ve bir müddet sonra, 1490'da, Memlük orduları Kayseri'yi kuşatarken, Papa İnnocent VIII. de Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi teşkil etmek üzere Roma'da topladığı kongrede, teşkil olunacak üç ordu ile Türkler üzerine yürüme kararını aldı. Ordulardan birincisi Papa kuvvetleri ile İtalyanlardan; ikincisi Almanlar, Macarlar, Daçlar ve Polonyalılardan; üçüncüsü de Fransız, İngiliz ve İspanyollardan kurulacaktı. Kuvvetlerin bir kısmı Viyana'da, bir kısmı da Ankona, Brendizi ve Mesina'da toplanacaktı. Viyana'da toplanacak kuvvetler Eflâk, diğerleri ise İllirya üzerinden Türklere saldırırken, Haçlı donanması da Ağrıboz ve Mora'ya hücum edecekti¹⁴. Fakat bu Haçlı ordularının başlıca uzvunu teşkil edecek olan Macar Kralı Mathias'ın aynı yıl içinde ölmesi, bu plânın tatbikine imkân bırakmadı. Biraz sonra da Papa İnnocent öldü. Ancak yeni Papa Rodrigo Borgia (Alexandre VI.) zamanında da Haçlı orduları

¹² Sydney Nettleton Fisher, s. 31, 42.

¹³ Zinkeisen, s. 2, 486.

¹⁴ Ahmet Refik, Sultan Cem, s. 173. İstanbul 1924. Sydney Nettleton Fisher, s. 45.

kurmak fikri devam etti. Çünkü 1483 yılında imzalanmış olan Türk-Macar antlaşmasına Alman hudut bölgeleri hakkında bir hüküm konmamıştı. Bundan dolayı daha 1484 yılında Türk akıncıları, İmparatora ait olan Krain, Körnthen'i yağmaladılar. Akınlar bundan sonraki tarihlerde de devam etmiş, iki taraf arasında kanlı olayların meydana gelmesine sebep olmuştu. Hıristiyan memleketlerin büyük zararlarına uğradığını gören ve belki de Türklerle yalnız başına savaşamayacağını kabul eden İmparator Maximilian yeni Papa'ya, Türklerle karşı umumi bir ittifakın lüzumunu belirten bir mektup gönderdi. İmparator bu mektubunda, Fransa ile Napoli'nin arasını bularak bunlarla birlikte, Almanya, Macaristan ve Lehistan'ın Türklerle karşı ittifakını ve Papa'nın reisliği altında bir Haçlı seferinin yapılmasını istiyordu. Bu ittifaka Mısır Sultanı da ithal edilmeye çalışılmalı idi. Eğer Sultan, mütteliklerle birlikte Türklerle karşı savaşmayı kabul ederse, bu takdirde Cem Sultan ona verilmeli, bu suretle Osmanlı topraklarında iç hâdiseler çıkarılmalı, savaşın sonunda da mütteliklerden herbiri işgal edebildikleri toprakları almalı idi.

Aynı tarihlerde Dalmaçya'daki Türk akınlardan endişeye düşen Venedikliler, bir Haçlı seferinin tertiplenmesi için Papa'ya bir miktar para göndermiş ve daha fazlasının da verilebileceğini bildirmişlerdi¹⁵. Ayrıca maceraperest Fransa Kralı Charles VIII. Türklerle karşı daha cüretkârane bir proje hazırlamış bulunuyordu. Bizansın son imparatoru Constantine'nin yeğeni Thomas oğlu Andria'dan Bizans tahtı üzerindeki hukukunu satın alarak bu suretle kendisini imparator farzeden ve büyük fetih plânının gerçekleşeceğinden emin bulunan bu kral, daha işe girişmeden, Kudüs Kralı unvanını kullanmaya başlamış ve Osmanlı topraklarından mühim bir kısmını da Venediklilere sözde hediye etmişti¹⁶. Teşkil edeceği haçlı ordusuna Rodos şövalyeleri reisi Pierre d'Aubusson kumanda edecek ve ittifaka Macaristan, Lehistan, İspanya ve İskoçya da girecekti. Kral, Arnavutluk'ta ve Makedonya'da isyan çıkarabileceğini ve Papa'dan alacağı Cem Sultan vasıtasıyla de Türkler arasında karışıklık meydana getirebileceğini umuyordu. Hayallerini gerçekleştirmek üzere harekete geçen Fransa Kralı, 31 Aralık 1494'te Roma'ya girdi ve 11 Ocak 1495'te Cem'i ele geçirdi. Fakat bundan kısa bir müddet sonra, 25

¹⁵ Sydney Nettleton Fisher, s. 34.

¹⁶ Zinkeisen, 2, s. 488.

Şubat 1495'te, Cem Sultan öldüğü için ondan faydalanmasına imkân kalmadı.

Macar Kralı Mathias'ın ölümünden sonra da, Osmanlı - Macar münasebetleri kötü şartlar altında sürüp gitmekte idi. İki taraftan yapılan akınlar o kadar kanlı ve zâlimane oldu ki, nihayet taraflar bunlara bir son vermek lüzumunu duyarak 1495'te üç yıllık bir barış imzaladılar.

Üç yıl için yapılmış olan bu antlaşma daha sona ermeden, Osmanlı - Leh münasebetleri de kritik bir hal aldı. Osmanlı akıncı kuvvetleri tarafından Lehistan'ın yağmalandığı sıralarda Macar Kralı Viladislaus tarafından İstanbul'a gönderilen bir elçi, mütarekenin zedelendiğinden bahsetmiş ve Polonya'da yapılan tahribattan şikâyet ederek, Polonya'ya tazminat verilmesi lâzım geldiğini ve antlaşmaya Polonya Kralı ile Litvanya dükünün de ithal edilmesini istemişti¹⁷. Bu elçi, Polonya antlaşmaya ithal edilmediği takdirde Macar Kralı ile diğer hıristiyan kralların Polonya'ya yapılmış olan hak-sızlıklara tahammül edemeyeceklerini de tehdit makamında ileri sürmüştü. Bu durum karşısında Osmanlıların takındığı tavır herhalde müspet olmamalıdır ki, o yılki parlamento toplantısında Macarlar, Osmanlı devletine yiyecek ve silâh ihracatının men'i gibi bazı hususlara karar vermişlerdi¹⁸. Diğer taraftan Macarlarla Polonyalılar ve Litvanyalılar arasında, 1499'da Türklere karşı bir ittifak anlaşması imzalandı. Bu tedafüî ve tecavüzî anlaşmaya göre taraflardan hiçbiri, ötekilerin malûmatı ve muvafakatı alınmaksızın Türklere barışmayacak, birine bir tecavüz vaki olursa, diğerleri bütün güçleri ile ona yardım edecekti¹⁹. Buna rağmen Osmanlılar aynı tarihte Venediğe karşı bir harbe girmekten çekinmediler.

Osmanlı-Venedik savaşının çıkmasını önliyemiyen ve Venedik'in müttefiki olan Fransa Kralı Louis XII., Rodos yoluyla Bayezid'e iki elçi gönderdi. 1500 Nisanında İstanbul'a gelen bu elçiler padişahla görüşmüşler ve Venedik'le sulh yapılmadığı takdirde, müttefiklerin, yani Fransa, Papalık, İspanya, Portekiz, İngiltere, İskoçya ve Rusya'nın, Türklere karşı hücumu geçeceklerini bildirmişlerdi²⁰. Öte taraftan Ve-

¹⁷ Zinkeisen, 2, s. 512.

¹⁸ Aynı eser, s. 512.

¹⁹ Aynı eser, s. 513.

²⁰ Sydney Nettleton Fisher, s. 73.

nedikliler de Macarları para ile ikna ederek 1500 Ağustosunda onları Türklere karşı savaşa soktular²¹. Bununla beraber denizde ve karada, iyice hırpalanan ve Mora'daki limanlarının en mühimlerini kaybeden Venedik, sonunda Papa ile diğer hıristiyan hükümdarlara gönderdiği mektuplarla durumun kötülüğünü izah etmiş, Osmanlılara karşı onların yardımlarını da istemişti²². Bu sebepten 1500 yılının sonuna doğru, Türklere karşı Papalık, Macaristan ve Venedik arasında taarruzî ve tedafuî bir antlaşma imza olunmuş, bu ittifak 1501 yılının Pentecost yortusu günü ilân edilmişti²³. Bu ittifakın sonunda "Venedik ve Papa donanmaları İspanyol ve Fransız kuvvei bahriyesiyle kesbi kuvvet ederek Türk gemilerini urup derdest etmek üzere denize çıkmakta tehhur etmediler"²⁴. Bu deniz kuvvetine Rodos gemileri de katılmış bulunuyordu²⁵. Daha sonra 1502'de Fransa Kralı Louis XII., Macar ve Polonya Kralları ile Osmanlılar aleyhine bir ittifak muahedesi imzalarken, aynı yıl içinde İngiltere Kralı Henry VII. de Macar Kralına müracaat ederek bir miktar para teklif etmiş, bununla teşkil olunacak özel bir kuvvetin İngiliz arması altında Türklere karşı savaşmasını istemişti²⁶.

Batının sürüp gelen bu Türk düşmanlığı karşısında gerekli tedbirleri aldıkları sıralarda Osmanlılar, Doğudan da tehdit edilmeye başladılar. Çünkü bir müddet önce, birçok meziyetlere sahip bulunan ve Safevî soyundan olan Şah İsmail, şiî Türk aşiretlerine dayanarak "İran'da Sasaniler devrinden sonra kaybolmuş olan siyasi vahdeti" kurmuş ve "şia-i isnâ aşeriye'yi devlet dini olarak kabul" etmişti²⁷. Safavilerde "Hükümdar yalnız cismâni değil, aynı zamanda ruhâni bir reis, devletin maddi istinatgâhi olan bütün Türk kızılbaş kabilelerini sinesinde toplayan tarikatın başında bir mürşit idi"²⁸. Onun etrafında toplananlar kendisine delice bağlı idiler. Bunlar Şah İsmaili bir Allah gibi sevmekte ve ona aynı ölçüde saygı göster-

²¹ Sydney Nettleton Fisher, s. 76.

²² Hammer, 4, s. 47.

²³ Aynı eser, s. 47.

²⁴ Aynı eser, s. 48.

²⁵ Zinkeisen, 2, s. 538.

²⁶ Aynı eser, s. 516.

²⁷ M. Köprülü, Türk Edebiyatına bir Bakış, I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Münakaşalar, s. 316. İstanbul 1932.

²⁸ Aynı makale.

mekte idiler. Yine bunlar döğüş esnasında onun kendilerini koruyacağı da düşünerek silâhsız bile savaşa girmekte tereddüt etmiyorlardı²⁹. Halbuki Osmanlıların dayandığı kuvvet, sünnilere istinat ediyordu. Tamamiyle ayrı anlayışlara sahip olan ve birbirlerinden öteden beri nefret eden İslâmın bu iki grubu, şimdi en kuvvetli iki teşekkül halinde yanyana gelmiş bulunuyorlardı. Bundan başka Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde Safavilere taraftar yaygın bir zümre de vardı. Bilhassa Anadolu'nun güney bölgesindeki kabileler arasında Kızılbaşlık çok ilerlemişti. İstanbul'da bile 1502'deki Kızılbaşların sayısı 5 bin kişi olarak tahmin olunuyordu³⁰. Ayrıca Safevilerin, Bektâşi tarikatına geleneksel surette bağlı olan yeniçeriler ile hudut kabileleri arasında karışıklık ve isyan çıkaracakları düşünülüyordu. 1500'de başlıyan Karaman isyanını da yine onlar tahrik etmişti³¹. 1502'de Nahçıvan savaşında Elvent Mirza'yı ve 1503'te de Murat Bey'i yenerek Azerbaycan'ı ve Irak ve Faris bölgelerini ele geçiren Şah İsmail, biraz sonra büyük babası Uzun Hasan'ın topraklarını baştan başa ele geçirmeye muvaffak olmuştu. Doğuda durum böyle iken, Batıdaki Türk düşmanlığı da devam ediyordu. Bilhassa 1503'de Papalık makamına geçen Julius II. imkânlar elverdikçe kendinden evvel gelenler gibi, Türklere karşı bir Haçlı seferini ısrarla teşvik etti³² ve Avrupa hükümdarlarının hemen hepsine yazdığı mektuplarda birleşmelerini ileri sürerek kâfirlere (Türklere) karşı açılacak mücadelenin maddi ve mânevi mükâfatlarından bahsetti³³. Onun her taraftaki mümessilleri bu gayeyi gerçekleştirmek üzere büyük gayretler harcadılar. Şah İsmail'in ortaya çıkmasından büyük bir sevince kapılan Papa, bir yazısında, "adına iş gördüğümüz Tanrı bile mahut Türklere karşı büyük bir hareketi icra etmemiz için bize fırsat hazırlıyor görünmektedir" diyordu³⁴. Müslümanların Gırnata'dan (Granada) koğulması olayı, aynı Papa'da Türklerin Avrupa'dan atılabileceği kanaatını uynadığı için, Aragonya Kralı Ferdinand'a yazdığı bir mektupta "şimdi bizim ve senin en mühim isteğimiz, kuzey Krallarını, Kayzerin ve Fransa Kralının bütün kuvvetlerini şerefsiz

²⁹ Tadhkirat al müluk (Ve. Minorsky), s. 13. London 1943.

³⁰ Sydney Nettleton Fisher, s. 91.

³¹ Aynı eser, s. 91, 92.

³² Zinkeisen 2, s. 556.

³³ Aynı eser, s. 556.

³⁴ Aynı eser, s. 558.

Türklere karşı kullanmaları olmalıdır. Batıda senin ve Portekiz Kralının yaptığı iş, Doğuda Allahsız Türklere karşı da yapılmalıdır” demektedir³⁵. Filhakika 1508’de Cambrai’de Venedik’e karşı olmak üzere ittifak eden İmparator Meximilian, Papa Julius II., Fransa Kralı Louis XII. ve Aragonya Kralı Ferdinand, Macarları, Türklerle münasebetlerini kesmeğe zorluyorlar ve Dalmaçya sahillerini onlara vermeyi vaad ediyorlardı³⁶. Şah İsmail’e gelince o, bir taraftan kuvvetini artırıyor, bir taraftan da Osmanlılara karşı müttefikler arıyordu. Bu maksatla 1501’de Mısır Sultanına bir elçi göndererek, birlikte Osmanlılara hücum etmeyi teklif etti³⁷. Bundan başka 1508 yılında da Venedik’e bir elçi göndererek onlara, Uzun Hasan zamanında kurulmuş olan iyi münasebetlerin gözönünde bulundurulması ve Osmanlılara karşı müştereken harekete geçilmesi teklifinde bulundu³⁸. O, ilk plânda Venedik’ten top dökme tecrübesi olan birkaç ustanın gönderilmesini ve ileride Bayezid’le bir savaşa giriştiği takdirde Venedik donanmasının Yunanistan ve Anadolu sahillerine gönderilerek Osmanlıların bir deniz savaşı ile meşgul edilmesini istiyordu³⁹. Venedikliler elçiyi çok iyi karşıladılar; fakat onun tekliflerini kabule cesaret edemediler. Ancak, Şah İsmail’e verdikleri cevapta sonuç olarak İranlıların dostluğuna önem verdiklerini, şartlar elverdiği takdirde, Şah İsmail’in ve kendilerinin nefret ettikleri huristyanlık düşmanı Türklere karşı müştereken ve fiilen mücadele arzu etmekte olduklarını ve icabında bunu ispat edeceklerini bildirdiler⁴⁰. Anlaşılyorki, Bayezid zamanında Osmanlıların diğer devletler ile, bilhassa Batı ile olan münasebetleri hem çoğalmış, hem de daha karışık bir hal almıştı. Ancak yukarıdanberi hülâsa etmeğe çalıştığımız olaylar karşısında Bayezid, bazen yumuşak, bazan sert hareket etmiş, fakat her iki takdirde de İmparatorluğunun menfaatlarını sağlamayı başarabilmişti.

Hâdiseler karşısında Bayezid’in aldığı tedbirler:

Bayezid’i saltanatın ilk yıllarında en çok meşgul eden, kardeşi Cem olmuştu. Çünkü Cem, Osmanlı Hükümdarı olmak istiyordu.

³⁵ Zinkeisen, 2. s. 558.

³⁶ Sydney Nettleton Fisher, s. 100.

³⁷ Sydney Nettleton Fisher, s. 93.

³⁸ Zinkeisen, 2, s. 549.

³⁹ Aynı eser, s. 549.

⁴⁰ Zinkeisen, 2, s. 549.

O, Bursa önlerinde Bayezid'in kuvvetlerini yenerek Bursa'da hükümdarlığını ilân etmek suretiyle biran maksadına erişir gibi oldu ve "Ol taraf ehlini fermânına râmeyledi ve birkaç günde başına cemm-i gafîr cem etti."⁴¹ Ancak birden bire düşüncelerinde bir değişiklik meydana gelerek yalnız Anadolu'da hükümdar olmaya razı olmuş göründü ve isteğini sağlamak üzere Fatih Sultan Mehmed'in halası Selçuk hatunu Bayezid'e gönderdi⁴² Osmalı İmparatorluğunun parçalanması demek olan bu isteği reddeden Bayezid, 20 Haziran 1481'de Yenişehir savaşı ile duruma hâkim olduysa da, Cem'in Mısır'a kaçması olayı iki devlet arasında bir mesele halini aldı. Aynı yıl içinde, saltanat kavgalarından faydalanan Karamanoğlu Kasım Bey ortaya çıkarak Konya'yı kuşattı. Öte taraftan Tuna kenarında Osmanlı-Macar muhasematı ciddi bir hal almaya başladı. Yine aynı yıl içinde Fatih Sultan Mehmed tarafından zaptedilmiş olan Otranto, Osmanlıların elinden geri alındı. Bu durum karşısında ihtimal Bayezid, Otranto'nun elden çıkmaması için hiçbir tedbir almadı. Çünkü 1481'de Osmanlılar aleyhine düşünülen Haçlı seferine, İtalyanların çoğunluğu ilgi göstermemişti. Otranto işlerine bir müdahale ve İtalya'ya yeniden bir saldırı bu ilgisizliği kaldırabilir ve bütün İtalyanları Türklere karşı birleştirebilirdi⁴³. Şartlar çok müsait olmasına rağmen, Otranto'yu elde ettikten sonra, Napoli Kralı Osmanlılarla düşmanlığı devam ettirme siyasetinden vazgeçerek, onların dostluğunu elde etmek için önceleri çok fena muamele ettiği Türk esirlerine karşı büsbütün başka bir tavır takınmıştı. Çünkü "sebil-i sulhi fethetmeye onları vesile mülâhaza" ediyordu⁴⁴. Napoli'nin yaklaşma tekliflerini⁴⁵ ihtimal osmanlılar, yine yukarıda arzettiğimiz sebepler dolayısıyla, müsait karşıladılar. Fakat hâdiseler Osmanlı Devleti aleyhine süratle gelişti. Mısır'dan Anadolu'ya gelen ve Karamanoğlu Kasım Bey ile de işbirliği yapan Cem, padişahı bizzat sefere çıkmaya mecbur bırakırken, Macar Kralı Mathias da 32 bin kişilik bir kuvvetle Kinizsi'yi Osmanlı topraklarını yağmaya memur etti.⁴⁶ Bu tahripkâr akına karşı

⁴¹ Sadettin, Tac Al-Tevarih, 2, s. 4. İstanbul. 1280.

⁴² Âşıkpaşa Zade, Tevarih-i Al-i Osman, s. 221. İstanbul 1332.

⁴³ Sydney Nettleton Fisher s. 29.

⁴⁴ Kemalpaşa Zade (Şerafettin Turan neşri) VII. defter s. 519. Ankara 1957.

⁴⁵ Bu hususta İ. H. Uzun Çarşılının makalesine bak. Belleten 100, s. 607.

ancak Davut Paşa'yı Sofya'ya göndermek suretiyle müdafaa tertibatı alabilen⁴⁷ Bayezid, Cem'in Rodos'a kaçmasıyla büsbütün müşkül bir duruma düştü. Çünkü şimdiye kadar yalnız bir iç mesele gibi görünen Cem olayı, bundan sonra devletler arası bir iş halini aldı. Bu şartlar altında Anadolu galesini tamamiyle ortadan kaldırmak lâzım geldiğini düşünen padişah, Karamanoğlu Kasım Bey'in af dileğini kabul ederek, ona bazı tâvziler vermeğe lüzum duymakta elbette haklı idi.

Cem'in Avrupa'ya geçirilmesi ihtimalini ve bu yüzden birçok hâdiselerin meydana çıkacağını önceden düşünen Bayezid, Venediklilere onun yakalanması hususunda ricada bulunmuş⁴⁸, yine bu yüzden Rodos şövalyeleriyle de müsavi şartlar altında anlaşmaya mecbur olmuştu. Cem'in Avrupa'ya geçirilmesinden sonra işlerin büsbütün tehlikeli hale girdiğini anlıyan padişah bu sebepten dolayı, 16 Ocak 1482 de Venediklilerle, onlara biraz daha kazanç temin edebilen, bir anlaşma imzaladı. Verdiği şeyler pek azdı. Fakat bu suretle hıristiyanlığın en kuvvetli uzuvlarından birini felce uğratmış, zahiren de olsa onların dostluğunu temin ederek, 17 yıl Osmanlılar aleyhindeki teşebbüslere Venedik'in seyirci kalmasını sağlamıştı. Şu halde Bayezid, Cem yüzünden gelebilecek tehlikeyi karşılamak üzere gerekli tedbirlerden bir kısmını bu suretle almış bulunuyordu. Bu, bir taraftan tahtının, bir taraftan da imparatorluğun güvenliğini sağlamaktı. Fakat bunlar kâfi değil idi.

Cem'in, Papa'nın ve bilhassa Macar Kralının eline düşmesini devleti bakımından çok zararlı addeden Bayezid, belki de, Rodos şövalyelerine güveni bulunmadığı için, Fransa Kralı Louis XI.,e Hüseyin Bey adındaki elçisiyle bir mektup göndererek, Cem Fransa'da muhafaza altında bulundurulduğu takdirde, Fransa Kralına mühim miktarda para ödeneceğini, aynı zamanda hıristiyanlarca mukaddes olan bir takım eşyaların da verileceğini bildirmişti⁴⁹. Ancak, çok mutassıb olan Fransa Kralı, Türk Elçisini görmek bile istemedi.

Bu politik anlaşmaların ve teşebbüslerin yanı sıra Bayezid, askerî harekâttan da geri kalmıyor ve Morava Seferine çıkmak suretiyle

⁴⁶ Hammer 1, s. 4, 5.

⁴⁷ Kemalpaşa Zade, vrk. 12 b.

⁴⁸ İsmail Hikmet Ertaylan, s. 142.

⁴⁹ M. C. Baysun, Cem Sultan Hayatı ve Şiirleri, S. 41 İstanbul 1946.

Macarlara karşı daha tehditkâr bir hal alıyordu. Fakat hakikî maksadı, Macaristan'a yürümek değildi. Bayezid için daha önce halledilmesi gereken bazı şeyler vardı. Boğdan Prensi Ştefan Cel Mare, padişahın Cem Sultan ve Kasım Beyle uğraştığı sırada, Osmanlıların himayesi altında bulunan Eflâk üzerine yürümüştü. Bu tecavüzü belki de prestij bakımından çok zararlı gören padişah, hemen Mihal oğlu Ali Bey ile İskender Bey'i Boğdan üzerine akına memur etti.⁵⁰ Diğer taraftan da Boğdan ile daha esaslı surette ilgilenmek ve gittikçe arası açılan Memlüklere karşı daha serbest kalabilmek için Macar Kralı Mathias'a, mütarekenin yenilmesini teklif etmiş ve hattâ bir sulh anlaşmasının yapılabileceğini de ima etmişti⁵¹. Teşebbüs, tam zamanında yapılmıştı. Çünkü bu sırada Mathais, Kayzerle mücadele halinde idi. Bayezid, anlaşma maksadı ile Mathias'a gönderdiği bir mektupta, mütareke teklifinde bulunmasının korkudan ileri gelmediğini, ancak kendisinin Mısır Sultanının tehdidi altında bulunduğunu, buna karşılık Mathias'ın da Kayzerle mücadele halinde olmasından dolayı yapılacak anlaşmanın elbette Mathias tarafından arzuya şayan görülmesi lâzım geleceğini yazıyordu.⁵² Biraz garip gibi görünen bu teklif, Mathias'ın o zamanki menfaatlarına uygun düştüğü için kabul olundu ve 1483'te 5 yıllık bir anlaşma imza edildi. Boğdan üzerine açılacak bir Osmanlı seferine, Boğdan toprakları üzerinde birtakım emelleri olan Macarların müdahalesi, işte bu suretle önlenmiş oluyordu.

Kili ve Akkerman'ın alınmasından, Boğdan'ın Türk hâkimiyetini tanıyıp iki yıllık haracını birden göndermesinden sonra⁵³ Bayezid, Boğdan'la daha fazla meşgul olmak istemedi. Çünkü Memlük orduları güneyde Osmanlı kuvvetlerini ciddî surette meşgul etmeye başlamış, bundan başka, Memlük sultanı da Cem'i ele geçirmek üzere birtakım teşebbüslere girişmişti. Cem'in, o zaman için Fransa'dan başka herhangi bir devletin elinde bulunmasını, Osmanlı Devleti için çok zararlı kabul eden Sultan Bayezid, bundan dolayı Fransa'ya bir Osmanlı Elçisini göndermekte gecikmedi. Bu elçi Fransızlara, Padişahın hediyelerini sunmak istediğini, Kudüs, Mısırlılardan alınır alınmaz, Kamame Kilisesinin hristiyanlara bırakılacağını,

⁵⁰ Kemalpaşa Zade, vrk. s. 21 a.

⁵¹ Zinkeisen 2, s. 500.

⁵² Aynı eser, 500.

⁵³ Sadettin, 2, s. 54.

Osmanlıların elinde bulunan ve hıristiyanlarca çok kutsal sayılan eşyalarla birlikte Hazreti İsa'nın böğrünü delen mızrağın da verilebileceğini, her yıl 50 bin duka ödendikten başka, Fransa arzu ederse, düşmanlarına karşı yardım edileceğini söylüyor; buna karşılık Cem'in muhafaza altında tutulmasını istiyordu.⁵⁴ Fakat buraya kadar tâviz veren bu elçi bundan sonra ağız değiştirerek, şayet Fransa bu teklifleri reddeder ve Cem'i diğer herhangi bir Devlete verirse, o takdirde Osmanlıların Mısırlılarla barışıp ittifak edeceklerini ve müştereken hıristiyanlar üzerine yürüyeceklerini bildiriyordu.⁵⁵ İhtimal Fransa Kralı, Cem'in Fransa'dan İtalya'ya götürülmesi işinin tehir edilmesi emrini, bu cazip tekliflere karşı duramadığı için vermişti. Fakat bu sıralarda Toulon'a getirilmiş olan Cem, âdeta kaçırılırcasına İtalya'ya götürüldü. Şu muhakkaktır ki Bayezid, doğu ve batı devletleri tarafından Osmanlılar aleyhine hazırlanmakta olan bir teşebbüsü önleme yönünden, cidden enteresan bir yoldan yürümüştü.

Aralarında bir anlaşma bulunduğu halde, Osmanlı - Macar münasebetleri müspet bir yola girmedi; İki taraf birbirlerine asla güvenmiyorlardı. Arada elçiler gidip geldi; buna rağmen Mathias Cem'i elde etmekten vazgeçmedi. Fakat Memlûklerle savaş halinde bulunan Bayezid, Macarların düşmanca hareketlerine göz yummuş ve Kral Mathias'ın bir Osmanlı elçisini tahkir etmesine bile ses çıkarmamıştı.⁵⁶ Tersine olarak, barışın devam etmesi üzerinde ısrar etmiş, hattâ Mathias'a gönderdiği tahmin olunan bir mektupta "bâki sağ olasız, gayet sevgilû dostum" gibi⁵⁷ çok samimî tâbirler bile kullanmıştı.

1485'de Mısır için hazırlanan donanmanın Napoli üzerine sevk edileceğini zannederek Osmanlıları bir haçlı seferiyle tehdideden Rodos şövalyeleri reisini de Bayezid, birtakım hediyeler göndermek ve donanmanın Akdeniz'e çıkmıyacağını söylemek suretiyle teskin etmişti. Bütün bunların sebebi, elbette devlet menfaatlerini korumakta aranmalıdır.

1490'da Roma'da Türkler aleyhine kurulan ittifakın hazırlandığı sıralarda Osmanlıların nasıl bir tavır takındıkları, kesin olarak

⁵⁴ Ahmet Refik, s. 138. M. C. Baysun, s. 47.

⁵⁵ İ. Hikmet Ertaylan, s. 215. Sydney Nettleton Fisher, s. 44.

⁵⁶ Hammer, 4, s. 19.

⁵⁷ Topkapı Sarayı Arşivi, 2143.

belli değildir. Ancak İstanbul'da büyük bir donanmanın teçhiz edildiği ve askerî hazırlıklara hız verildiği, bu arada Napoli ile Venediğin de, Avrupa Devletlerinin neler yapmak istediği hakkında durmadan Bayezid'e haberler gönderdikleri bilinmektedir.⁵⁸ Ve yine bu sıralarda Bayezid'in, Papa ile münasebetlerini geliştirmek lüzumunu duyduğunu, bu maksatla Kapucubaşı Mustafa'yı Cem'in üç yıllık tahsisatı ile birlikte ona gönderdiğini, bu suretle bir dostluk zemini aradığını ve neticede başarılı olduğunu da bilmekteyiz. Tehlikenin büsbütün arttığı o tarihlerde, ihtimal Bayezid, Rodos'tan Cem'in geri verilmesini istedi; onları tehdit etti.⁵⁹ Diğer taraftan Papa İnnocent VIII.'in hıristiyan milletleri Türkiye'ye karşı bir Haçlı seferinde Mısırlılarla işbirliği yapmağa teşvik etmesi üzerine Bayezid, Mısır'a yapılacak taarruzu geliştirmek istememiş⁶⁰ ve belki de bundan dolayı, ulemanın ısrarına rağmen⁶¹, Şam doğumlu olan Mevlâna Zeynüddin Ali'nin (Molla Arap)⁶² sözlerine uyarak 1491'de Memlûklerele anlaşmıştı.

1490'da Macar Kralı Mathias gibi korkunç bir düşmandan ve 1491'de de kudretli bir devletle (Memlûk Devleti) savaşmaktan kurtulan Bayezid, Batıdaki düşmanlarla daha serbest çarpışabilecek bir hale geldi. Bundan dolayı 1492'den itibaren büyük akınlar yaptırmak suretiyle Avrupa'yı dehşete düşürdü; bir hamlede Belgrad'ı almak istedi; bu arada Arnavutluğa da bir sefer yaptı. Halbuki bu tarihlerde Alman İmparatoru ve Fransız Kralı Türkiye'yi taksim etmek üzere bir takım projeler hazırlıyorlardı. Ancak, Türklere karşı duyduğu hisler hiç de dostca olmamakla beraber, menfaatına uygun hareket etmiyen hıristiyan kralların tutumu karşısında Papa Alexandre VI, Bayezid'le dostane münasebetlere girişmiş, Avrupa'nın Türkler hakkındaki düşüncelerini türlü yollarla Bayezid'e bildirmeye başlamıştı. Fransa Kralı ile ihtilâf halinde bulunan Napoli Kralı da, onun gibi hareket etmekte bir mahzur görmemekte idi. Bu arada Padişah, Avrupa'da olan bitenleri daha yakından öğrenmeye, kapıcıbaşı Mustafa Bey'i memur etti. Bir taraftan Papa'ya öte taraftan Napoli Kralına mektuplar götüren Mustafa Bey, öğrendiklerini bir mektupla padişaha bil-

⁵⁸ İ. Hikmet Ertaylan, s. 212.

⁵⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, 1460-1461.

⁶⁰ Sydney Nettleton Fisher, s. 40.

⁶¹ Münecim başı, vrk. 75 a.

⁶² Sadettin, 2, s. 66.

dirdi. Bu mektupta şöyle deniliyordu: Fransa Kralı Papa'ya bir elçi göndererek "dedi kim, ol kişi (yani Cem) aslında benim elimde idi, sana verdim, imdi gel giru bana ver. Ben dahi alduğum kişiye vireyin. Eğer şöyle virmezsen bari sat. Yüzbin filuri ve ikiyüz ve üçyüz nihayet dörtyüzbin filuriye değin talep ettiler. Bu söz üzerine üç hafta danışık oldu, ahar virmezüz deyu cevap virilüp" elçi geri gönderildi.⁶³ Aynı mektuptan padişah, Venediklilerin ittifak dışında kaldığını ve savaşı tahrik edenler arasında Rodos şövalyelerinin de bulunduğunu anladı. Diğer taraftan padişaha "Suret-i mektub-i piskopos" şerhini taşıyan bir mektup daha geldi.⁶⁴ İsminin yalnız bir kısmını okuyabildiğim bu piskopos⁶⁵ padişaha yazdığı bu mektubunda, hıristiyan kralların yaptıkları savaş hazırlıkları hakkında değerli bilgiler vermekte idi. Piskopos'a göre Fransa Kralı, Napoli'yi işgal ettikten sonra Osmanlı topraklarına saldırmak niyetindedir. Onun 60 bin kişilik kuvvetine Milan Beyinin 25 bin kişilik kuvveti de katılacaktır. Donanması da, İngiltere ve Portekiz'in gönderdiği gemilerle 200 yelkenliden fazla olacaktır. Ayrıca İspanya Kralı da donanmasını hazırlamaktadır. Maksadı Fransa Kralı ile birlikte "Beri yakaya" geçmektir. Bundan başka Fransa Kralı, Cem'i muhakkak elde etmek istemektedir. Bu itibarla Papa'ya ve Napoli'ye yardım edilmesi icabeder.⁶⁶

İhtimal o tarihlerde esasen harb hazırlıkları ile meşgul olan padişaha, Papa'nın ve Napoli kralının elçileri Giorgio Buciaro ile Camillo Pandone müracaat ettiler.⁶⁷ Papa'nın elçisi, zamanı gelmeden önce Cem için tahsis olunan parayı talebediyordu⁶⁸, ayrıca Fransa kralının Cem ve Osmanlı toprakları üzerindeki düşüncelerini bildirdikten sonra, Venediğin papalık makamına yardım etmesi hususunun sağlanmasını istiyordu.⁶⁹ Napoli elçisi de Fransa kralının emelleri hakkında gerekli bilgiyi vermiş ve kendilerine 6 bin kişilik bir kuv-

⁶³ Topkapı Sarayı Arşivi, 2783.

⁶⁴ Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan ve fotokopisi verilen bu mektubun numarası tesbit olunamadı.

⁶⁵ Nikolo Simo.

⁶⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, Suret-i mektub-i Piskopos.

⁶⁷ Zinkeisen, 2, s. 489.

⁶⁸ İ. Hikmet Ertaylan, s. 231.

⁶⁹ Zinkeisen, 2, s. 489.

vetle yardım edilmesini istemişti.⁷⁰ Bu durum karşısında Bayezid, hemen İtalya'ya üç elçi gönderdi. Bunlardan biri Venediği Papalık Makamına yardım etmeye ikna için Venediğe; ikincisi Fransızlara karşı kendisine yardım edileceğini bildirmek üzere Napoli'ye; üçüncüsü de Papa'nın isteklerini yerine getirmek üzere Roma'ya gitti⁷¹. Öte taraftan padişah askerî hazırlıklarını artırmış, hattâ Nara burnunu tahkim ederek Çanakkale Boğazında gerekli müdafaa tertiplerini almıştı.⁷² Fakat Batı devletleri arasındaki ihtilâflar, bu arada Bayezid'in Macarlarla anlaşması, Papa ile dostluk münasebeti kurması ve nihayet 1495'te Cem Sultanın ölümü, Osmanlılar hakkında uygulanması düşünülen plânların gerçekleşmesine imkân bırakmadı.

Bayezid'in 1495'te Macarlarla gürültüsüzce anlaşmasının sebebi, Roma'da Cem meselesinin yeniden alevlenmiş oluşundan ileri gelmişti. Fakat Cem Sultanın ölümü, Bayezid'i büyük bir dertten kurtardı. Macarlarla yapılmış olan üç yıllık mütareke de Türk Ordularının serbest kalmasına imkân verdi. Bu fırsattan faydalanan Bayezid, Bosna'da bir takım kaleleri elde etti; 1497'de Venedik toprakları üzerine büyük bir akın yaptırdı ve Venediklilere ait olan Karadaği himayesi altına almağa muvaffak oldu.

Macarlarla yapılmış olan anlaşma henüz sona etmemiştir ki, Türk akıncıları Lehistan'a girdiler. Bunun üzerine Leh Kralı Macarlardan ve Venediklilerden yardım istedi ise de, her ikisi de bu yardımı reddettiler. Hattâ bu sıralarda İstanbul'da bulunan bir Macar elçisi, Macaristan'ın Türklerle sulh içinde yaşamak istediğini ilân etti⁷³. Bununla beraber, 1499'daki Macar - Leh - Litvanya ittifakı meydana geldi. Fakat Padişah, Lehistan'a bu tarihten sonra akın yaptırmayarak bu üçlü ittifakı lüzumsuz hale getirmeye muvaffak oldu. Ancak, Osmanlıların bu akınları durdurmalarının sebeplerinden birisi de, Venediklilerle siyasi münasebetlerin gerginleşmesi idi. Filhakika 1495 ten sonra Osmanlı - Venedik münasebetleri, gün geçtikçe bozuldu. Venediklilerle bir savaşa girmeyi kararlaştırmış olan Bayezid, ihtimal bundan dolayı Lehliler ve Macarlarla olan münasebetlerini müspet bir yola sokmak için, imparator Maksimilian'ın da teşvikini

⁷⁰ Ahmet Refik, s. 149. Sydney Nettleton Fisher, s. 48

⁷¹ Sydney Nettleton Fisher, s. 48.

⁷² Ahmet Refik, s. 213.

⁷³ Sydney Nettleton Fisher, s. 56.

dikkate alarak, Viladislaus, Albert ve Maksimilian ile bir mütareke imzaladı.⁷⁴ Bu yaklaşma üzerine hudutlardaki Türk akınları durdurulmuş, Bayezid Macaristan'a sekiz deve yükü hediye göndermiş ve onlardan da değerli hediyeler almıştı. Diğer taraftan 1498'de Napoli ile de bir muahede imza olundu. Ayrıca padişah, Venedik ve Fransa ittifakına karşı kurulan Maksimilian, Milan, Florence, Polonya, Napoli ve Mantua birliğine de yardım edeceğini vadedmişti.⁷⁵

Bu süre içinde Osmanlılar, harb hazırlıklarını hızlandırdılar ve Venediklileri o şekilde oyaladılar ki, onlar, bu hazırlıkların Rodos için yapıldığı zehabına kapıldılar.

Osmanlı -Venedik savaşının ilk yıllarında, Osmanlı Deniz ve kara kuvvetlerinin büyük başarıları görüldü. 1499'da İnebahtı (Lepanto) alındı. Bir taraftan da Bosna Valisi İskender Paşa, Venedik topraklarına korkunç akınlar yaptı. Eylül 1499'da Paşa'nın süvari kuvvetlerinden bir kısmı Tagliamento'yu geçti ve Türk kuvvetlerinin Milan askerleri ile birleşeceği söylentileri ortaya çıktı.⁷⁶

Lepanto'nun kaybedilişinden sonra Venedikliler, yardım sağlamak üzere bir taraftan Papa'yı, imansız Türklere karşı bir haçlı seferinin açılması için zorladılar; diğer taraftan, Macarları da Osmanlılar aleyhine harekete geçirmeye çalıştılar. Bunu haber alan Bayezid, Macaristan'a bir elçi göndererek, aradaki anlaşmanın yenilenmesini, aksi takdirde Kırım tatarlarını ve Moldavyalıları Macaristan üzerine sevk edeceği tehdidinde bulundu⁷⁷. Bu suretle de, hiç olmazsa 1500 senesi içinde Macarların Osmanlı- Venedik Savaşına katılmalarına mâni oldu.⁷⁸ Diğer taraftan padişah, Milan, Ferrera, Florence, Mantua ve Napoli ile dostluğu devam ettiriyor, hattâ Napoli'ye Taranto'nun verilmesi şartıyla 25 bin askerle yardım edeceğini bildiriyordu.⁷⁹ Bununla da yetinmeyen Bayezid, Fransızları ikaz ederek Napoli'ye hücum ettikleri takdirde kendisinin de Rodos'a saldıracağını açıklıyordu.⁸⁰

⁷⁴ Sydney Nettleton Fisher, s. 57.

⁷⁵ Aynı eser, s. 66.

⁷⁶ Aynı eser, s. 71.

⁷⁷ Aynı eser, s. 73.

⁷⁸ Sinkeisen, 2, s. 515.

⁷⁹ Sydney Nettleton Fisher, s. 74.

⁸⁰ Aynı eser, s. 77.

Savaş, Venedikliler aleyhine devam ediyordu. Bununla beraber bu savaşta Osmanlıların da kayıpları az değildi. Bilhassa müttefikler bir gece, karanlıktan faydalanarak Meğri'yi bastılar.⁸¹ Daha sonra İzmir civarında Çeşme'ye gelerek karaya asker çıkardılar ve büyük tahribat yaptılar.⁸² Onların, bilhassa 18 Ekim 1501'de Midilli'ye (Lesbos) 40 kadirga ve 20 Barce ile gelerek asker çıkarmaları⁸³, Osmanlılar için pek düşündürücü oldu. Çünkü burada üslenecek yabancı bir kuvvetin Anadolu sahilleri için neler ifade edeceği, gayet iyi biliniyordu. Bu yüzden haber İstanbul'da duyulduğu vakit Bayezid, İstanbul sokaklarında deli gibi dolaşmış ve yardım kuvvetleri götürmek üzere hazırlanmakta olan galeriye binmek istemiyenleri, kendi eliyle öldürmüştü⁸⁴. Ancak, Midilli kalesi kendisini şiddetle müdafaa etti. Manisa Valisi Şehzade 'Korkut'un gönderdiği kuvvetler de, ansızın adaya çıkmaya ve şiddetli bir savaştan sonra kaleye girmeye muvaffak oldu⁸⁵. Kaleye karşı yapılan hücumların bir netice vermediğini gören ve ihtimal yardımcı kuvvetlerin İstanbul'dan yola çıktığını duyan Ravenstein adındaki Fransızın idaresindeki kuvvetler, 33 gün Midilli'yi kuşattıktan sonra, çekilmek zorunda kaldılar. Fakat bundan sonra savaş, Venedikliler çok zarara uğrayarak malî sıkıntıya düştükleri ve Osmanlılar da, doğuda beliren safevî tehlikesinin arttığını gördükleri için, şiddetini kaybetti ve yavaş yavaş padişahın hareketlerinde bir yumuşaklık görüldü. Savaşın başında İstanbul'da tevkif edilmiş bulunan Venedikliler, az miktarda bir para karşılığında serbest bırakıldı,⁸⁶ hattâ bunlardan Gritti'ye Sadrazam, Venedik eğer savaşı bitirmek istiyorsa, İstanbul'a bir elçi göndermesi lâzımdır, dedikten sonra, kendisine bu hususta bir yazı da verdi. Sonunda iki devlet arasında Osmanlılar için faydalı sonuçlar sağlıyan bir antlaşma imzalandı. Bundan sonra Venedikliler, Osmanlılar aleyhindeki hareketlere katılmadılar ve Şah İsmail'in tahrik ve teşviklerine rağmen, Osmanlılarla dost kaldılar. Bunun sonucu olarak, 1509'da Cambrai ittifakı karşısında ezilen Venediğe, Osmanlı vezirleri, niçin kendilerin-

⁸¹ Kemalpaşa Zade, vrk. 104 a.

⁸² Aynı eser, vrk. 97 b.

⁸³ Topkapı Sarayı Arşivi, 5027.

⁸⁴ Zinkeisen, 2, s. 540.

⁸⁵ Kemalpaşa Zade, vrk. 101 a.

⁸⁶ Sinkeisen, 2, s. 540.

den yardım istemediklerini bile sordular.⁸⁷ Ancak, Bayezid'in bu teklifi, belki de Cambrai ittifakına girmeğe zorlanan Macarları tehdit etmek için yapılmıştı.⁸⁸

1502'den sonra Bayezid, tamamiyle gözlerini doğuya çevirdi ve zamanını, Şah İsmail'in türlü entiriklarını karşılamaya hasretti. Çünkü Anadolu'da kalabalık bir halk kütlesi, Şah İsmail tarafını tutuyordu. Amasya Valisi Şehzade Ahmet bile kızılbaşların tesiri altında kalmış, onun oğlu Murat ise kızılbaşlılığı kabul etmişti.⁸⁹ Bununla beraber bir süre Safevilerle Osmanlılar arasında zâhiri bir dostluk hüküm sürdü ve karşılıklı elçiler gidip geldi. Fakat Bayezid, Şah İsmail'e aslâ-güvenmiyor, onun hareketlerini yakından takip ediyor ve gerekli tedbirleri alıyordu.⁹⁰ 1501 tarihinde Şah İsmail'in, Türklere karşı birlikte harekete geçilmesi yolundaki teklifini reddeden Melmük Sultanı ile Bayezid'in, bu sıralarda araları pek iyi idi. Çünkü her iki hükümdar, Şah İsmail'in kendi topraklarına hücum etmeyeceğinden emin değildiler. Memlük Sultanı Bayezid'e gönderdiği bir mektupta, kızılbaşların şarkta kazandıkları zaferleri umumi bir felâket olarak vasıflandırıyordu⁹¹. Bundan dolayı Şah İsmail'e karşı bir birlik ve anlayış içinde bulunan iki devlet arasındaki münasebetler gittikçe arttı⁹² ve 1502'de İran işleri ve hudut bölgeleri üzerinde müzakereler yapılmaya başlandı⁹³, sonunda muhtemel bir kızılbaş harekâtına karşı da iki taraf, ordularını hazır duruma getirdiler. Daha sonraki yıllarda padişah, top bakımından çok zayıf durumda olduğunu duyduğu Mısır ordusuna Kemal Reis vasıtasıyla çok miktarda harb malzemesi ve topçu ustaları gönderdi.⁹⁴ "Benüm Padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin memâlik-i mahrûselerine kat'an dahl ü taaruz'um yoktur"⁹⁵ demesine ve bu suretle Osmanlıları uyuşturmak istemesine rağmen Şah İsmail, bu hareketlerinde muvaffak olmuş sayı-

⁸⁷ Sydney Nettleton Fisher, s. 93.

⁸⁸ Zinkeisen, 2, s. 450.

⁸⁹ N. Çağatay, Yavuz Sultan Selim nasıl Padişah Oldu? Tarih Dergisi Cilt 8. sayı 11-12'den ayrı basım, s. 9. İst. 1956.

⁹⁰ Kemalpaşa Zade, vrk. 110 b.

⁹¹ Sydney Nettleton Fisher, s. 93.

⁹² Her gün bir Türk vapuru İskenderiyeden İstanbul'a veya Antalya'ya hareket ediyordu. Sydney Nettleton Fisher, s. 93.

⁹³ Aynı eser, s. 93.

⁹⁴ Aynı eser, s. 95.

⁹⁵ Topkapı sarayı Arşivi, 325.

lamazdı. Çünkü Osmanlılar, birgün onun osmanlı topraklarına saldıracaklarını biliyorlardı.⁹⁶ Nihayet iş düşündükleri gibi çıktı; Şah İsmail 1507'de Osmanlı sınırlarını geçti. Girdiği yerlerde aslâ tahribat yapmıyor ve maksadının Dülğadır Beyliği üzerine yürümek olduğunu söylüyordu. Fakat Dülğadır Beyliği üzerine Osmanlı topraklarına girmeden de gitmek mümkündü.⁹⁷ Halbuki Bayezid, casusları vasıtasıyla, onun Osmanlı sınırlarını geçeceğini önceden öğrenmiş ve gerekli tertibatı da almağı ihmal etmemişti. Tedbirlerden birincisi, Şehzade Ahmed'in Tokat ile Amasya arasındaki geçit noktalarını tutmuş olması idi.⁹⁸ Öte taraftan padişahın verdiği bir emirle "Anadolu memâlikinin Melikülümerası Karagöz Paşa", Ankara'da Çubuk ovasında ordugâhını kurmuştu. Bu kuvvetler hemen savaşa girecek şekilde hazırlanmış bulunuyordu.⁹⁹ Sivas'a kadar gelmiş olan Şah İsmail, belki de bu tedbirler karşısında fikir değiştirerek, "Hüdavendiğâr-ı melik-i Rûm, benim vâlid-i mâcid-i büzürkvarımdır"¹⁰⁰ diyerek, acele Dülğadır toprakları üzerine yürüdü. Ancak padişah, büyük bir kuvvetle Yahya Paşa'yı, belki de Şah İsmail'i vurmak üzere, Anadolu'ya sevketti. Paşa'nın yanındaki kuvvetler 70 bin kişi idi. Ayrıca Aksaray'da Şehzâde Şehinşâh'ın idaresinde 10 bin, Kayseri'de Karagöz Paşa'nın idaresinde 23 bin, Amasya'da şehzade Ahmed'in idaresinde 12 bin asker daha vardı.¹⁰¹ Bu haberi alan Şah İsmail, bundan sonra acele Dülğadır topraklarını terke mecbur oldu. Bunun üzerine Padişah, tarafsız kalmasını sağlamak üzere, Venedik'e bir mektup yazarak Şah İsmail'in mağlup olduğunu ve kaçtığını bildirmeği lüzumlu gördü.¹⁰²

1508'de de Osmanlı kuvvetleri Şah İsmail'e karşı hazır durumda idiler. Bunlar Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bulunuyorlardı. Diğer taraftan, Anadolu'daki kızılbaşların bir kısmı Avrupa'daki Türk topraklarına sürülmüşlerdi.

⁹⁶ Kemalpaşa Zade, vrk. 110 b.

⁹⁷ Aynı eser, vrk. 113 b.

⁹⁸ Aynı eser, vrk. 110 b.

⁹⁹ Aynı eser, vrk. 114 b.

¹⁰⁰ Âli, vrk. 199 b.

¹⁰¹ Sydney Nettleton Fisher, s. 95.

¹⁰² Aynı eser, s. 96.

BAYEZİD'İN DİĞER VASIFLARI

Barışsever, aynı zamanda hassas bir insan olan Bayezid, bilhassa teba'sı hakkında çok iyi düşüncelere sahip bir hükümdardı. Devletin bir savaş makinesi halinde durmadan işlemesinden halkın zarar göreceğini biliyor ve "Hikmet üzere hareket idüp memâlik-i İslâmı tesadüm ü izdihâm-i asâkir ve evlâd-i kirâmından sıyânet" etmek istiyordu¹⁰³. Fakat bu vasfı zamanında dahi anlaşılmıyış, hattâ tenkit edilmiştir. Meskenet telâkki edilen bu halden onu ayırmak için birtakım teşebbüslerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bilhassa dinî hislerinden faydalanılmak üzere¹⁰⁴ yapılmış olan bu teşebbüslerin ikisi, cidden tetkike değer. Bunlardan birisi, görülen bir rüya üzerine yapılmıştır. Kimin tarafından görüldüğü bilinmiyen bu rüya kendisine verilen bir arzıda şu suretle anlatılmaktadır :

"Padişahımız Sultan Bayezid Eazzâllahu Ensârehu Hazretleri, Seyyit Gazi'nin huzurunda oturup ben dahi yanında oturdum. İkimizün önüne bir sini hûn getürdiler. Seyyid Gazi hazretleri, işde sana Sultan Bayezidi koştuk, al ilet, gün batısına, kızıl elmaya değin feth idüp İslâm düşeğin döşesün deyü emretti. Ol etrafa ne veçhile varılmak tarîkûn göstermişlerdir. Eğer buyurulursa anı dahi padişah hazretlerine malûm idavuz"¹⁰⁵.

Görüldüğü gibi burada, Padişah Batıda savaş yapmaya teşvik olunuyor, hattâ bu savaşın yapılması, Bayezid'in yüzde yüz saygı göstereceğini kabul ettiğimiz Seyyit Gazi tarafından emrolunuyordu.

Bu hususta ikinci teşebbüs, Kırım Hanı Mingili Giray tarafından yapıldı. Han ona yazdığı gizli bir mektupta, Kur'anda veya Peygamberin hadisleri arasında savaş yapılmaması hakkında bir işaret mi görülmüştür ki, cihad terkedilmiş, savaş kapıları kapanmıştır; diye sualler soruyor ve böyle birşey varsa bildirilmesini ve kendisinin de bundan sonra ona uyacağını yazıyordu¹⁰⁶. Bu müthiş birşeydi; cevabı da pek güçlü. Durumdan çok sıkıldığı ve hattâ utandığı anlaşılan

¹⁰³ 4976 numaralı mecmua, vrk. 87 a.

¹⁰⁴ Bir süre eğlencelerle vakit geçiren Bayezid, birdenbire bunları terkederek dinî bir hayat içine gömülmüş, itikâfa bile çekilmiş ve "tarîk-i meşâyîha muhabbet ve zümre-i sulehâya iltifat ve rağbet" de çok ileri gitmişti. Bak: Ali, vrk. 179a. Mehmet Âşık Hanefi, Tercüme-i Tarih-i Mekke ve Medine, vrk. 192 a. Manisa kitaplığı, 6380.

¹⁰⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, 10818.

¹⁰⁶ Mingili Geryeyden Bayezid'e mektup, Rıdvan paşa Zade Tarihi, vrk. 65 a. Bayezit kitaplığı, 4971.

خدیجه علیا به عرض من بنامک بودم که سید خازن علی را بر یکپوشه و در پیش
 کور و درم که سید خازن پادشاه کن بر عظیم بود از دور و بر
 خود عکس می نمود. سلطان با یزید از آنکه از شاه فخری بنده
 خازن کن تصور نما او توروب بنده لغی با نسا او توروبم که بود که
 او که برین خود کون بود با سید خازن فخری از نسا کسا
 سلطان با یزید می نمود و آنکه از این کوه باطنه قزیر
 الما به و کج فم ایدین املام و شاکه و شاموه و یو
 لم اندی لوله لوله نه جهل و در حال طریقه کون ساله
 ذکر بود لوری آید لغی پونا. حدیثه معلوم لید لوز

IV. — Seyyit Gaziyi rüyasında gören bir zatın, Seyyit Gazi ile neler konuştuğunu izah eden mektubu.

(Bu mektubun Topkapı Sarayı Arşivindeki numarası: 10818)

اوزره اولغین آفرغز استغفرکینه نسبت نوبتاً معطل اولسبیکه
 اطرافدن بت پرستان قوت • و جانبسوخ سراخیل حرکت
 ایلدوکن منکلی کرای خان مشاهد استلکن چرام وودمان •
 آلمغان اولوب خیرخواه دین و دولت اولدوغی چندن جسد
 و جسدیکه جهاده ترفیب • و نوبنامه تحفی سلطان بایزید خانه
 ترتیب ایلم • صورت مکتوب بواسولیلد • درگاه
 فلک مدار • و بارگاه کردون وقار • اولای سعادت
 و شکر و عظمت او پادشاه روی زمین • ظل الله فیها
 فی الارضین • حضرتینک رکابها یونانینه عرض مخلصه و برینه
 اولدکه باب غزنانک سندن • و ترک جهالتک انشد ادب •
 باعث ایات سبتنا دن • یاخود احادیث نبویه دن بیکم قوی
 بولوب و خوف شریفی اولدیه عملی ایله اشارت علیه لوی
 اولدکه بو مخلصی دجی انک ایله عمل ایل • باقی فرمان خات
 عالیشان حضرتینک رأی جهان ادرینه منوط و مر بولدر •
 سلطان عالی جناب • و زو اسنه بوسری اشراب ایتمکه شرم
 و حجاب ایلم خفیه عملها یونانینه کلمه بوقاری در مکنون
 • مستور بود • آستان عزت نهارا کز صوفیه دن کتاب
 مستطاب عنبرین نقاش کرد اولوب ضمن ملاغت شومدن
 و غری مخالفت مغرورندن جناب جلالت شایر نین عزلمدن

سکون و فراغت اختیار اولوب کفایت قیاد • ضلالت شعرا ایله
 ترک غز او جهاد اولدوغنه او امر سفتا نظام الهی سندن بر نعت
 معینه و قوف و شعور • یاخود احادیث نبویه دن اطلاع
 حضور کلمش مدد که مدت سر بر جلیل القدر اولان جهاد
 متروک • و طریقتا السداد غز استل کرد • بو خصوس
 دائماد عذرة خاطر قرا اولشدر • حتی مشکلات امور
 رأی عقده کتایب منوط درویش • حقیقتا الحال یعنی قبول
 ایلمش • لایه سر کل سوال سنین و ازمان سابق محبت انقاد
 مقتضایه اعلام اولمش و فی الواقع جهاد و غز این دین اسلام
 سید المرسلین اولوب صلواتین شرعی قینه اولدوغی سلوک
 سبب سفتا دارین • و باعث نجات خیر لاین ایلدی که معتقد
 خصوصاً بزم و در مان سلطنت فاضل ملک اتق سوزانی بیجا قلم
 حاشاک • کزدون پاک ابرین خلافت باهر منقرضات مجاهدین
 و خوف شمشیر مردن اصحاب صحین و ابقندن در صیت ایله غز
 متروک و مجبور اولوب آفرجهاد فرم کتایب در • حق سبحانه
 و تعالی حضرتینک مشیت و ارادته ای منقبت ایتم نظر هر کلام
 سفتا نظام • انا جملناک طایفة فی الارض • واقع
 اولوب ممالک و سیمه • و اظالم مقومنه و دوسه اولان
 زحایا و برایا احراریم سندن دن سوال اولوب دنیا ایله کسب اولوب

V. a — Kırım Hanı Mingili Gerye'in Padişah'tan Cihâdın niçin terkedildiğini soran mektubu ve Bayazit'in buna cevabı.

(Bu mektuplar için bak: Ridvan Paşa Zade tarihi vrk. 65-66 a. Bayazit kitaphığı 4971)

شاه بزرگ باین سرمنزلی زیر و زمین ابد و کوی ظاهر ● یارین خدای
 دینا عالم الیقین قاضی اولوب بیع بادشاه عادل و ظالم آشتیت
 زنجیر لولایه حصن و عزت نه حاضری لویق ● بازید سکا بونجه
 اقلیدری احسان ابدوب و جمله عباد دن سنی اختیار ● و برنج
 کونک سلطنتی و خلافتی سکا ازانی کوودم قولزم اراستان بیخه
 بنم امری اجرا ابدک و نه طریق ایله عدالت ابدک دیو سوود قل
 عالم نه اول ● و نه حال ایله جواب ویرم دیور زیل و تمحیر
 و حیرانم و صحرای غم زار و سرگردان اولشم ● الحاصل دیندن
 اولان بارکران اماختی صاحبیه تسلیم ایتد و کله خلیص سعوت
 کور سوو جهاد و غزای چون بر جانیه سفر فچندن اثره توبه و لوتو
 طبایع بشریه کلیاً فساد و مایل اولوب تخت سعادت بخت خالی
 بو امله ناکاه برفته حرکتیله مسلمانان با مال فتن ● اولاد
 و عیال لری گرفتار و آشوب بخت اولمله و دکاه حقه مستول و معد
 اولقدن احترام اولوب نشان عزت متمیزی بر جانیه سوق ایتکدن
 فراغت اولی ● و نظام مملکت اچون بقا و انزوی افسس
 و آخری کور و لیل و نهار تفقد احوال رعایا و ترصد مورق رای
 او قانیری صرف و لطفی اختیار اولندی ● فالجیم مصباح عالم
 مستمن انواع حکم در عاقل و لیبب دائماً تفکر و تردد دن طلب
 اولوب خوابین اورنک نسیبه ترقیه احوال سلیمان دن متعلت

دعای

V. b

وا حال با بز کلد ● جناب جلالت تا بکر قبلندن مستول اولان
 ضمیر حرکت اشتهالنده مرکز ابدی ● مابنده اولان مصافات
 صادقات ازلیه ● و مولات لر زلیت مقتضای حصور انواع
 التور کوزه انها اولندی ● و التلام ● و سلطات
 بازید و لیک ● و ده اولاندی و سکنه و ده سن سلوک
 و ده ده اولاندی و ده اولاندی و ده اولاندی و ده اولاندی
 و سلطنت و خلافتی و سلطنته ده جوار و حینه و سلطنت
 واقع اولدن جامع شریفانینه دفن اولندیکه مرکز شریفانیه کلجیه
 شیخ و مشاب ● و قبر پرافتور لوی محل دعاء و استقبال ●
 بعض حکایت ایلرکه اولی سلیم خان دخی شاه زاده عظیم الشان
 ایکن جانبی سران دن اولان طغیان نوعا سبع هایو تریسه
 اعا اولدق آرقا تری قیصل ● و جمله لوی تبدیل ایلر
 قبضه تخریب نه یوزدن کیرمه سن بالذات کور و بلمه سوز
 بیورد ● تجسس ایران ● و تخصص توران ● اچون
 اول طرفه عطف عنان اچون سوو شرایش ● اقا ایمی و واریر و
 و شهر لوی سیرایون و کصور و ویشا نه ایله تخت امصفهان
 روان اولوب شاه صاحب و فتح ایله بریده شطرح اونیاز
 ایکن خدمه شاهدن برد ابر بغدادی ● اول سردار ابدی
 بلرب اهام ایله شاه زاده به تنهیم ● و طریق نصبت ایله برین

Bayezid, bu mektuptan kimseye bahis açmamış, fakat gizlice Mingili Giray'a cevap vermişti.¹⁰⁷ Diyordu ki : Cihâdın terkedilmesi hususu benim de daima hatırımdan çıkmamıştır. “Filvâki emr-i cihâd ü gazâ âyin-i din-i islâm-ı seyyidülmürselin olup selâtin-i şeriat karîne ol tarika sülûk sebab-i saadet-i dâreyn ve bâis-i necât-i menziletteyn idüğü muhakkaktır”. Fakat geniş topraklarımız üzerindeki “reâyâ ve berâyâ”nın hallerinden yalnız ben sorumluyum. Yarın Allah'ın huzuruna çıktığım zaman “Bayezid sana bunca iklimleri ihsan edip ve cümle ubbaddan seni ihtiyar ve birkaç günlük saltanatı ve hilâfeti erzâni gördüm. Kullarım arasında nice benüm emrimi icra eyledin ve ne tarîk ile adâlet eyledin” diye buyurduktan, “hâlîm ne ola ve ne hâl ile cevap verem” diye düşünür dururum. Savaş için bir tarafa gidildiği zaman, insanlar yaratılışları itibariyle kötülüğe “mâil” oldukları için, yokluğumuzdan faydalanarak bir fitne çıkarabilirler. Bundan müslümanlarla aileleri zarar görürse Allah huzurunda “mesul ve muazzep” olmaktan çekiniyorum. Bundan dolayı herhangi bir tarafa gitmemeyi ve “nizâm-i memleket için” yerimde oturmayı daha münasip görüyorum. Yine bundan dolayı gece gündüz bütün vaktimi halkın ahvalini tetkik ve işlerini görmiye sarfediyorum.

Eğer bu mektuplar uydurma değilse, Bayezid'in takibettiği siyaseti hulâsa etmeleri bakımından çok önemlidirler. Şayet bunlar birisi tarafından uydurulmuş ve yazılmış ise bu takdirde de, Bayezid'i savunmak isteyenlerin hangi noktalara dayandıklarını göstermeleri bakımından, yine önemlidirler. Hulâsa, bu mektuplardan anlaşıldığına göre, Bayezid, Devletin huzura ve halkın saadete kavuşmasının ancak barış içinde olabileceği inancındadır.

Çok merhametli, aynı zamanda evlâtlarına tam bir baba şefkati ile bağlı olan Bayezid, kendinden sonra hükümdar olacak kimsenin de aynı şekilde şefkat ve merhamet duygularına sahip olmasını arzu ediyordu. Şehzade Ahmed'i biraz da bundan dolayı seviyor, teb'asının onun zamanında rahat ve huzur içinde yaşayacağını umduğu için, onu veliaht yapmak istiyordu.¹⁰⁸ Fakat evlâtlarından hiç birisi, bu sevgi ve şefkate karşılık göstermedi. Tersine olarak, daha o hayatta iken taht için mücadeleye giriştiler ve bu suretle de onun özlediği sükûnete ve halk için düşündüğü saadete

¹⁰⁷ Bayezid'den Mingili Gereye mektup, Rıdvan Paşa zade vrk. 66 a.

¹⁰⁸ Âli, vrk. 215.

engel oldular. Hattâ zaman zaman emirlerini dinlememek suretiyle onu üzdüler. Şehzade Korkud, ona karşı darğınlığını “bana saltanat ve eyâlet gerekmez” cümlesi ile açığa vurmuş¹⁰⁹, ondan habersiz Mısır’a gitmiş, fakat dönüşünde babası tarafından yine affolunmuştu.¹¹⁰ Şehzade Ahmet, birçok defa onun emirlerini yerine getirmemiş, hattâ sonunda isyan ederek Konya’yı işgal etmişti. Babası kendisine bu vilâyetin verilmeyeceğini bildirir mektuplar gönderdiği vakit aynı Şehzade, bu mektupları getiren elçinin burnunu ve kulaklarını kesmiş¹¹¹, Konya’yı kendisine karşı savunanlardan birisinin kesilmiş başını babasına yollamış¹¹² ve müstakil bir hükümdar gibi etrafa emirler göndermeğe başlamıştı¹¹³. Buna rağmen Bayazid, ona karşı harekete geçmek için teşebbüse girişenlere, kolay kolay bu müsaadeyi vermedi.

Yavuz Selim’e gelince, zaten haşin ve sert olan bu şehzade ile babası arasındaki mektuplaşmalar, ekseriya istenen şekilde olmamıştı. Selim, babasına yazdığı mektuplarda veya gönderdiği haberlerde daima itaatkâr bulunduğu bahsederse de, aynı mektuplardan veya haberlerden, onun babasına karşı takındığı sert tavırı anlamak mümkündür. Oğlu Süleyman’a bir sancak verilmesi hususunda babasına yazdığı mektuba aldığı cevaptan, küçük Şehzadeye Sultanönü Sancağının verileceğini, kabul edilmediği takdirde Giresun, Körtun ve Şirya’nın tahsis edileceğini öğrenince fevkâlede müessir olan ve aynı zamanda hiddetlenen Selim, yazdığı bir mektupta¹¹⁴ diyor ki : Padişahın oğlu yalnız ben değilim, başka oğulları ve onların da oğulları vardır. Bütün bunlara şimdiye kadar sancak verilmiştir. Fakat “padişah-ı âlem-penâhın eyyâm-i devletinde kangı şehzadeye sancak verildi ki ol sancağla babası olduğu yirün arası bir aylık” yoldur, yakın bir yerde verildiği zaman da Giresun, Körtun ve Şiryan gibi fakir bir bölgedir. “Körtun subaşılığı galiba onaltı bin akçe yazar veya cüzi ziyadesi vardır” Giresun ise sadece bir kaledir. Körtünün etrafında bir ok atımı kadar bir erâzi bile yoktur, değil Trabzon vilâyetinde hattâ Gürcistan’da bile havası bu kadar kötü bir erâzi

¹⁰⁹ Âli, vrk. 200 b.

¹¹⁰ Sadettin, 2, s. 132.

¹¹¹ Hammer, 4, s. 88.

¹¹² Sadettin, 2, s. 132.

¹¹³ Tarih-i Şahi, vrk. 445 a.

¹¹⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, 5970.

bulunmaz. Körtun “murdarlıkta ve darlıkta hâşa halâdan beterdir” Şıryan’a gelince; Körtun’dan çok uzaktır. Bundan başka orada iki evi yan yana olan bir köy bile yoktur. Şıryan’da da köye benzer yerler pek azdır. Eğer bu yerlerin bize verilmesi sadece padişahın böyle düşünmesinden ileriye gelmiş ise, “erkân-ı devletin” padişaha bu yerler hakkında bilgi vermesi ve onu fikrinden döndürmesi icabederdi. Böyle yapmadıklarına göre vazifelerini yerine getirmemişlerdir. Yok, bu tahsis padişah tarafından değil de “erkân-ı devlet” tarafından yapıldı ise, bu zülümünden başka birşey olamaz. “Ve bize bu veçhile zulüm şer’a münafi olduğundan gayri efrad-i insandan her fert babında (yanında?) haric-i edeptir.” Hakikaten padişah bile bile bu araziye oğluma tahsis ederek onu “muazzep” etmek dilemişse, bu takdirde “devletlü Hudâvendigârdan” Süleymana bu sancağın verilmemesini isterim.

Bu mektubun elbette padişaha da gösterileceğini Selim bilmekte idi. Buna rağmen o, çok ağır, hattâ hakaret taşıyan cümlelerle dolu bu mektubu göndermekten çekinmemişti. Daha sonra o, kendi sancağı olan Trabzonu da terkederek, babasının emri hilâfına, Kefe’ye geldi. Kendisine nasihat etmek ve Trabzona dönmesini sağlamak üzere gönderilmiş olan Sarı gürz Mevlâna Nurettin’e, Trabzon’a geri dönmemi istiyorsanız gökten Cebrâil inse, peygamber dahi böyle istese, yine bu mümkün değildir. Ben Şehzade Korkut gibi bir yere gittikten sonra dönenlerden değilim,. Gayem için baş vermeye razı olmuşum, demişti.¹¹⁵ Kırım Hanı Mingili Gerey’e de aynı mevzu üzerinde “her taşı cevâhir dahi olsa, Trabzona razı olmazın” dedikten sonra¹¹⁶, başka sancak verildiği takdirde Şehzade Ahmed’in sancağına muadil olmasını ve “bir akçe ve bir habbe” eksik olursa kabul etmeyeceğini bildiriyordu.¹¹⁷ Bu durum karşısında bile Bayezid, oğlunu tedip yoluna gitmedi. Bu hali onun aczine yoranlar olabilir. Fakat Bayezid’in idaresindeki kuvvetler her zaman şehzadelerden herhangi birisini tenkil etmeye muktedirdi. Nitekim Selim, ilk defa babasına karşı yürüdüğü ve onun kendisi ile çarpışacağını anladığı vakit, savaşı göze alamamış ve kendisinin asî olmadığını, maksadının, yalnız babasının elini öpmek olduğunu ifade etmişti.¹¹⁸ Bayezid, Selim’in bu itaatkâr

¹¹⁵ N. Çağatay, sayfa 81 ’deki 6322 numaralı vesikadan.

¹¹⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, 6382.

¹¹⁷ Aynı vesika.

¹¹⁸ İshak Bin İbrahim, vrk. 34 b.

halinden çok memnun olmuş ve “çünkü âsitâne-i saadete iltica sureti gösterildi, cemi’ murad ettikleri mâna hâsıldır”¹¹⁹ diyerek hem isteklerini kabul ediyor, hem de onu affediyordu. Bir müddet sonra baba oğul, tekrar karşı karşıya geldi. Bu sefer çarpıştılar. Selim’in kuvvetleri, Bayezid’in muntazam askerleri karşısında dayanamıyarak kaçmışlardı. Şu halde padişahın, Selim’e karşı harekete geçmemesi aczinden değil, babalık hislerinden ve merhametinden ileriye geliyordu. Filhakika Selim’in düşmanları Bayezid’i güçlülükle Selim’e karşı harekete geçirip de onu çarpışmaya mecbur ettikleri vakit, Padişah bir taraftan vuruşma emrini vermiş, öte taraftan da Selim için “Hak süphânehu ve taâlâ onu hatardan saklaya deyu” dua etmişti¹²⁰.

Evlâtlarına bu kadar merhamet gösteren Bayezid’in, kardeşi Cem hakkındaki hareketlerini izah etmek biraz güçtür. Bununla beraber Cem için de önceleri merhametli ve âdil davrandığını gösteren deliller vardır. Fakat taraftarlarının ve belki de annesi ile Molla Gürâni’nin yaptıkları teşvikler sonunda Bayezid’in insaflı tekliflerinin hiç birisini kabul etmeyen Cem, kendi felâketini kendisi hazırlamış oldu. Fatih’in ölümünü takibeden günlerde ve belki de Cem’in Bursa’da Padişahlığını ilân ettiği sırada yazıldığını tahmin ettiğimiz bir mektupta¹²¹, annesi Ceme bazı tavsiyelerde bulunmakta bilhassa “aç gözünü aç elini, padişahsın kimine vermekle, kimine iyi söylemekle güler suret gösterin” diyerek Cem’i halkı elde etmek için teşvik etmekte ve yanında bulunan Molla Gürâni’nin de bazı tavsiyelerde bulunduğunu ifade etmektedir.¹²² Birtakım sebeplerden dolayı kendisini Osmanlı saltanatının meşru varisi telâkki eden Cem, Yenişehir savaşından (29 Haziran 1481-22 Rebiulahir 886) biraz önce, büyük halası Selçuk Sultan vasıtasıyla Bayezid’e, Anadolu’nun baştan başa kendisine bırakılmasını teklif etmek suretiyle¹²³, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasında bir beis görmediğini ortaya koymuştu. Bundan sonra Cem, uzun müddet bu yersiz teklifinde ısrar etti. Hattâ emellerini gerçekleştirmek üzere bir tarftan Mısır Memlûkleri ile, öte taraftan Karamanoğlu Kasım Beyle anlaştı. Mısır topraklarına

¹¹⁹ İshak Bin İbrahim, vrk. 55 b.

¹²⁰ İshak Bin İbrahim, vrk. 55 b.

¹²¹ Topkapı Sarayı Arşivi, 10797.

¹²² Aynı mektup.

¹²³ Âşık paşa Zade, s. 221.

بعد الدعاء بتم سلطانم سلام و دعای ادب
 ای شاه کوزلو کزدن ایزم قبول قدا ستر
 اشته موندلا گرافی کلدی نه بو یوز سن
 انه کند دیتیم تحسه بنه برای کون امله
 یلم سزدن خبر کلیمه اصدی بسلطانم
 واران آدمه تعجبی بزمکنوب یازت مکر
 نیوب کندر سزد سیر و کله بزم کرامت
 بقدر قلسون سلطانم هله بزغیز کینت
 سوز صمدی کلدی سزد بی بی
 او لما بیسه ایله اوز ع احمد بقه کیم
 دولو تولا کوزدز اشته بتم سلطانم
 کوزی آج اوزک پادشاهین کینه دیزم
 کینه ای سئلیمکله کوز سوزن کستر و بتم
 سلطانم و دخی شیخه یوز اچه کندرم دقا
 دن اشته دیدم ایتمیش بزد ایتم دقا
 کندیه اوغل کرسه اعلینه بلك کرسه تو
 بسین زنهار صماسون زیرا کیم بد کیندن
 سئلیمدم ارنلر اذ نیله سئلیم اصدی ستر
 سلطانم و بتم جانم زنهار تو بکی صمام

VIII. — Cem'e annesi tarafından yazıldığını tahmin ettiğim mektup.
(Topkapı Sarayı Arşivi 10797).

sığındığı vakit, o âdetâ bir hükümdar gibi karşılanmış¹²⁴. Antakya kendisine timar olarak verilmiş¹²⁵, bir aralık Cem'le Mısır Sultanı arasında bir ittifak bile bahis konusu olmuştu.¹²⁶ Bununla beraber Cem Mısır'dan, sıkıntıda olduğunu bildirir bir mektup gönderince, Bayezid ona, hükümdarlık iddiasından vazgeçmek şartıyla "onkerre yüzbin akçe salyane tayin" olunacağını bildirdi¹²⁷ ise de, Cem isteklerinden vaz geçmedi. Fakat Bayezid'e karşı biraz daha başka bir dil kullanmak lüzumunu duydu. Mısır'dan yazdığı tahmin ettiğimiz bir mektubunda Cem,¹²⁸ toprağa ait olan isteklerini artık bir hak olarak ileriye sürmemekte ve fakat padişahın kendisine ihsan etmesini istemektedir. O, mektubunda Bayezid'e "birader-i ekrem ve atam yerine, "şehriyâr-i âlemim Bayezid Han" ve "mürüvvetli padişahım" gibi tâbirler kullanıyor ve Anadolu'nun kendisine ihsan olunmasını istiyordu¹²⁹. Belki de bundan sonradır ki Bayezid ona Mekke'de oturmasını ve bu takdirde "hiç bir ahade muhtaç" etmiyeceğini vadetti¹³⁰. Ancak, Cem'i hiçbir maddi teklif tatmin etmiyordu. Bayezid'in bu asilâne teklifini "rızık vermek hod Hudâ-i tealânındır, eğer ol kimseye rızık mukadder ise, ol kişinin kimesne rızıkını elden alırmaz ve eğer her kimsenin rızıkın kesecek olursa, hiç kimse ana rızık veremez, imdi biz hod Allah virdiği rızka kaniuz, her kande olursak tevekkülümüz Allah'tır" diyerek reddetti.¹³¹ Kuvvetli bir Saltanat hırsı taşıyan Cem, bundan sonra taraftarlarının davetine uyarak, yeniden Anadolu'ya geçmiş ve Kramanoğlu Kasım Bey ile birlikte Osmanlı topraklarını işgale başlamıştı. Bu defaki teşebbüsünde de muvaffak olamayan Cem, Taş iline çekilmeye mecbur kaldığı günlerde, Bayezid galip olmasına rağmen, ona önce ulemadan Mevlâna Alaüddin'i¹³², sonra Koca Sekbanbaşını¹³³, daha sonra da "Ümerây-i izâm" dan¹³⁴ bah-

¹²⁴ Vakıatı Cem, s. 4.

¹²⁵ Kemal Paşa Zade vrk. 37 b.

¹²⁶ Ahmet Refik, s. 36.

¹²⁷ Feridun Bey Münşeati, I. s. 291.

¹²⁸ "Merhum Sultan Bayezid-i Veli karındaşları Sultan Cem'e göndermişlerdir" (Mektup). Namehây-i mülûk-i vüzera, vrk. Aşir Efendi kitaplığı. 895

¹²⁹ Aynı mektup.

¹³⁰ İsmail Hikmet Ertaylan, s. 127.

¹³¹ Aynı eser, s. 127.

¹³² Kemalpaşa Zade, vrk. 16 a.

¹³³ Sadettin, 2, s. 22.

¹³⁴ Kemalpaşa Zade, vrk. 17 a.

şayış oğlu İlyas Bey ile imam Aliyi¹³⁵ göndererek, Kudüs'te oturabileceğini, eskiden yıllık geliri ne ise bunun aynen ödenebileceğini söylemek suretiyle bir anlaşmaya varmak istedi ise de Cem, toprak isteğinden vazgeçmedi. Bunun üzerine yeniden harekete geçen Bayezid kuvvetleri karşısında o, Rodos şövalyelerinin kendisine yardım edeceklerini düşünerek oraya gitti. Ancak, onun Rodos'a gitmesi, oradan Fransa'ya ve daha sonra Roma'ya götürülmesi, Osmanlı Devletini türlü yönlerden tehlikeye sokmuştu. Bayezid bir taraftan bu tehlikeye karşı gerekli tedbirleri alırken, öte taraftan da Cem'in ve onunla birlikte bulunanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere maddi fedakârlıklarda bulunmak mecburiyetinde kaldı. Bununla beraber, geç de olsa, yaptığı işin yanlış olduğunu anlamış olan Cem'in hıristiyanların elinden kurtarılması hususunda Bayezid'e müracaat ettiği anlaşılmaktadır. Bu hususta onun adamlarından olan Nasuh Bey'in yazdığı bir mektup üzerinde hassasiyetle durulmak icabeder¹³⁶. Tarihsiz ve fakat "Nasuh al za'if" imzasını taşıyan bu mektupta Nasuh Bey, müslüman bir esiri kâfirlerin elinden kurtarmanın Allah katında neler ifade edeceğini, hele bu esir "rûkn-i selâtin-i müsliminden" olursa bunun, büsbütün mutlu birşey olacağını anlattıktan sonra diyordu ki : Cem ve onunla birlikte olanların kalblerinde ne saltanat ve ne de riyâset sevdası kalmıştır. Onların tek arzusu "kâfir diyarında" ölmemektir. Sözlerime inanılmazsa "Sultan-al haremeyn" in¹³⁷ andına itimad edilmek icabeder. Buna da inanılmazsa "bari din gayreti için" Mısır Sultanı ile ittifak ederek bizi kurtarın. Kâfirler elinden kurtulduktan sonra padişah nerede istiyorsa "eğer Arap ve eğer Acem ve eğer Hinddir" orada oturmayı razıyız. Cem'in sözlerinde ve "ahdinde sadık idüğinden" şüpheniz olmasın¹³⁸. Onun için padişah nezdinde teşebbüse geçiniz. "Ve her kim bu emrin hilâfına sizleri telkin eder bi-şüphedir ki ya fikrinde veya itikadında tamam istikamet yoktur. Anın için ki bu emre inkâr edüp hilâfına isrardan din-i islâma haylice za'f gelürlerdendir. Zira biz küffarın fikri ve ferâseti ve müşavereleri ne idüğün biliriz. Amma ümiz dir ki Allahu taalâ müyesser kılmıya".

¹³⁵ Vakıatı Cem, s. 7.

¹³⁶ Topkapı Sarayı Arşivi, 5690.

¹³⁷ Aynı vesika.

¹³⁸ Aynı vesika.

Bundan sonra, sözlerinin bir teki yalansa, ahirete imansız olarak gitmeyi kabul eden, bütün ailesinin mhavedilmesine razı olan, kanlarının ve mallarının padişaha helâl olduğunu söyleyen mektup sahibi “ben, bende-i fakîre öyle gelür ki, gerçi lâ ya’lem-ül gaybe illalah dır, amma bu emir ki ben huzuru şerifinize tembih ettim, galiba Cemi-i islâmın hakkında hayırdır” demek suretiyle de kendilerinin hıristiyanlar elinde bırakılmalarının mahzurlarını ifade ediyordu.

Türlü yollardan aldığı haberlerle, hıristiyanların Osmanlı devleti hakkındaki fikirlerini anlamış olduğunu kabul ettiğimiz Bayezid, kardeşi Cemî kurtarmak için belki de türlü teşebbüslere geçti. Bu arada onun tekrar Rodosa getirilmesi için Rodos şövalyelerine başvurdu ve onları sıkıştırdı. Bu hususta şövalyelerden söz bile aldı. Fakat şövalyeler samimî değillerdi. Padişahın elçilerini durmadan aldatıyorlardı. Bununla beraber bir defasında İskender adındaki elçi şövalyeler reisine “şimdi ben anı bunda bulam derdim, ne hâl oldu, gene va’de hilâf oldu. Devletlü Hüdâvendigâr hazretlerini katî incittün, gafil olmayasın bu işten” diyerek¹³⁹ onu tehdit etti. Bunun üzerine şövalyeler reisi, Avrupa’da karışıklık olduğu için ihtiyaten Cem’in getirilmesinin tehîr olunduğunu, yakında getirileceğini, söyledi : Ancak “bu yıl onu getirmeye safam yoktur” deyince elçi ona “vallah şu ahduni Hontkâr hazretleriyle etmişsiz ki aletta’cil getirüp yerine komak” lâzımdır, diyerek fikrinde ısrar etti;¹⁴⁰ ve durumu padişaha bildirirken de intibalarını “amma şöylece bilmiş olasız, hiç bu kişünün anı bunda getirmeye niyeti yoktur” demek suretiyle açıkladı.¹⁴¹ Fakat Bayezid teşebbüslerinden vazgeçmedi ve Cem’in Rodos’a getirilmesi üzerinde ısrarla durdu. Aynı elçinin gönderdiği başka bir mektuptan¹⁴² Fransadan gemiler geldiği halde Cem’in yine çıkmadığı, bunun üzerine elçinin Rodos şövalyeler reisine başvurarak aşağıdaki şekilde bir konuşma yaptığı anlaşılmaktadır :

Elçi “hani gene nesne yok. Beni padişah hazretlerine gönderdün, var, gene ta’cil gel, gene hayır haber ile gidesin didün. . . . Padişah

¹³⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, 1460.

¹⁴⁰ Aynı vesika.

¹⁴¹ Aynı vesika.

¹⁴² Topkapı Sarayı Arşivi, 1461.

خست و عجز و فقر و ضراوت و کم بودم اول حاصله منی کند و در کز طرول و در طرول و کز اول
 بمحوی کنی که اول کشت و اسه میله شادی اول کی قضیه منی سله شد که جن جگلی جلد اید
 زضا و بر دو کند و صفا عاقبت شیله جوار و در کم هر پارت امل فر در کز اشاس و اشرف
 بانده هیچ صاهن بود و در کز اول اشک اندر صکار اول بر کز اول قضیه منی در کز اول
 سله شد که شمد بنی ای بودند بولم در دم خاله اولی کند و عدل جلف اولی بدیدم و طو
 خدایون کز احضرت کز حق ایچدی که حافظ المیکن بو اشدر دیدم جوار شله و بر کز اول
 بز حنکار صحرانکز انجدر نزار اما با بیله کز بر بر بیانی اولون ایسدر و اولان او من
 احتیاط ایدر بخیر تو نزار اما اشده بقند کز جوار و بر کز اول کز اول کز اول
 والله شمد بو طلغلق اولدی کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 صفام بقدرن بر اول لاسامری پادشاه بک امر اول ویدم کز اول کز اول کز اول کز اول
 ای کجی ایچدی من کز اول پادشاه بقدر اول اول اول اول اول اول اول اول اول اول
 ایچدی ندرن نیز بر قسح کند من بو بللق در کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 بن اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 برن قورق کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 شوسوز کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 بنادونک او شرنه اولم ایچدی با کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 شیله بل کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 بقدر شیله معلوم کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 که کور حکمتیله اسرا اولنه بز اول امر اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول
 کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول کز اول

X. — İskender adlı bir zatın Cem hakkında Rodos
 sovalyeleri reisi ile yaptığı görüşmeyi bildiren mektubu.
 (Topkapı Sarayı Arşivi 1460).

bundan haber umarlar. Yalan söylemekten yüzümüz kalmadı. Belli haber ver, öldi mi? yohsa senün elünde değil mi? getürmek elinden gelmez mi?

Şövalyeler reisi — Bu gemilerle getirmiyeye korktum, büyük gemi yapıyorum onun ile gelir. Beylerden elçiler geldi, bize vir dediler, beyler birbirine düştüler, ol sebepten getirmedim.

Elçi — Gel, kerem eyle, doğru haber ver. Eğer doğru haber virir isen senünle dostluk yeğ olur.

Şövalyeler reisi — İşte ben bildiğümü مسكوز (?)¹⁴³ bilir, sana disün” diyerek işi yanlarında bulunduğu anlaşılın مسكوزه bırakarak dışarı çıktı. Bunun üzerine Elçi:

— Sen padişah hazretlerinün timarın yiyessin, niçün doğru haber virmiyessin

مسكوز -Haberin doğrusu, bunlar alup gidelim diyecek ol Frentse Beyi (Fransa Beyi) koyuvirmemiş didi¹⁴⁴

Bayezidin Cemi kurtarmak istemesinde, elbette hıristiyan devletlerin tasavvurlarına bir set çekme hususu ön plânda gelmektedir. Teşebbüslerinde muvaffak olsaydı acaba Bayezid, Cemi ne yapacaktı? Onu da oğlunu öldürdüğü gibi öldürecek mi idi?¹⁴⁵ Bu kadar hadiselerden sonra bile bu soruya evet veya hayır demeye imkân yoktur. Bununla beraber Bayezid'in Cem'i affedebileceğine dair bazı zayıf deliller vardır. Meselâ Cem, Dauphiné de La Pouët Şatosuna götürüldüğü sıralarda, Bayezid ona Hüseyin Bey ile bir mektup göndermiş ve şövalyelerden kurtulduğu takdirde, eski teklifi ne ise o yolda hareket edeceğini bildirmişti.¹⁴⁶ Rodrgio Borgia'nın Papalık makamına seçilmesi üzerine ona gönderdiği tebrik mektubunda da Bayezid, Cem'in muhafaza edilmesini isterken, ayrıca ona iyi muamele edilmesini de rica etmişti.¹⁴⁷

Cem'in bir zehirlenme sonunda mı, yoksa tabii bir ölüm ile mi öldüğü belli değildir. Ayrıca, bir zehirlenme mevcut ise, bunda Bayezid'in parmağı olduğu çok şüphelidir. Muhakkak olan şudur ki, ölüm haberi İstanbul'da duyulunca padişah mütessir olmuş, Cem için

¹⁴³ مسكوز belki de şövalyeler reisinin elçi olarak İstanbul'a gönderdiği Mosco Perpiano'dur.

¹⁴⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, 1461.

¹⁴⁵ Cemin oğlunu Bayezid boğdurmuştu.

¹⁴⁶ M. Cavit Baysun, s. 49.

¹⁴⁷ Ahmet Refik, s. 192.

gaip namazı kaldırmış, üç gün matem tutulmasını emretmiş ve çok sadaka dağıtmıştı¹⁴⁸

Bu mülâhazalardan sonra şöyle bir neticeye varmak pek de hatalı olmaz sanırım : Bayezid, kardeşi Cem'e karşı daima toleranslı hareket etmiş, onu fikirlerinden vazgeçirmeye çalışmış, rahatça yaşayabilmesini sağlamak çarelerini aramıştı. Bunları yaparken yalnız ve sadece devletin bütünlüğünü korumayı ve ondan gelecek tehlikeyi değil, belki de bu topraklar üzerinde onun da hakkının olabileceği mülâhazasıyla, daha âdilâne hareket etmeyi ve merhametli olmayı düşünmüştü. Eğer Cem; itaatkâr bir hal alabilseydi, ihtimal Bayezid, babası tarafından konulmuş olan kardeş katli maddesini onun hakkında uygulamıyacaktı¹⁴⁹ Bayezid, Cem hakkında birtakım menfi düşüncelere sahip idi ise, bunun sebeplerini, Cem'in şahsında düşman devletlerin Türkiye'ye karşı birleşmek istemelerinde aramak ve bu bakımdan Bayezid'i mazur görmek iktiza eder¹⁵⁰.

Bayezid, mâ'mûr bir memleket içinde, mesut bir halk görmek istiyordu. Bunun için sulha ve sukûnete ihtiyaç olduğunu kabul ediyor ve vakit buldukça bu işlerle meşgul oluyordu. O, yurdun muhtelif bölgelerinde birçok cami, medrese, imaret, okul, hastane ve köprüreler yaptırdı. Fakat dış ve iç olaylar nasıl onu rahat bırakmadılarsa, tabii olaylar da onun için hiç müsait cereyan etmedi. Bayezid zamanında tahripkâr depremler, seller ve salgın hastalıklar birbirini kovaladı. Bilhassa 1490 yılının temmuz ayında İstanbul büyük bir felâkete maruz kaldı. Temmuzun 24. günü kuşluk vaktinde etrafı siyah bulutlar kapladı; gök gürledi; şimşekler çaktı; yıldırımlar düştü ve birçok yerler harap oldu. At meydanı yakınındaki "Güngörmez" kilisesine, ki barut mahzeni idi, bir yıldırım isabet etti.¹⁵¹ Öyle müthiş bir patlayış husule geldi ki, kilisenin kubbesi kıvılcıkların yakınına düştü. Kubbedeki taşların bazıları Galata'ya ve Üsküdar'a fırladı¹⁵². Bu yüzden evler harap oldu. Bilhassa kilisenin etrafında bulunan dört mahalle baştanbaşa yok oldu.¹⁵³ Aynı zamanda çok şiddetli yağ-

¹⁴⁸ Feridun Bey mürşaatı, I. s. 293.

¹⁴⁹ Hammer, 4., s. 4.

¹⁵⁰ Aynı eser, s. 4.

¹⁵¹ A. Bahaüddin. Cizyedar Zade Tarihi, vrk. 288 b. Millî Kütüphane, 287 sayılı film.

¹⁵² Aynı eser, vrk. 288, b.

¹⁵³ Aynı eser, vrk. 289 a.

murlar yağarak her tarafta büyük zararlar meydana getirdi. 1509 ağustosunda Amasya, Çorum, Tokat ve Sivas havalisinde dehşetli bir yer sarsıntısı oldu. İstanbul ve Edirne'de aynı şiddetle vuku bulan ve Osmanlı tarihinde küçük kıyamet "kıyamet-i suğra" denilen ve 45 gün süren bu felâket sonunda, memleket harabeye döndü.¹⁵⁴ Yalnız İstanbul'da yıkılan mescitlerin sayısı 109, harabolan evlerin adedi 1070 idi. Bu arada 5000 kişi de telef olmuştu.¹⁵⁵ Birçok cami, medrese, hastane, saray ve imaretler harabolmuş, Karaman mahallesi baştan başa yıkılmıştı. Ayrıca Edirne'de de büyük zayıt olmuş ve birçok insan ölmüştü.¹⁵⁶ Daha önce Edirne'de çıkan bir yangın, bütün çarşı ve pazarı, İshak Paşa mahallesini kül haline getirmişti.¹⁵⁷ 1492'de bir veba salgını İstanbul'da birçok insanın ölümüne sebep olmuş ve büyük bir felâket halini almıştı.¹⁵⁸ 908 senesinde (1502/-1503) "Anadolu ve Rumili'de veba ve kaht zuhur idüp veba üç sene ve kaht altı sene mütamadî ve bi- nihaye nüfus telef oldu"¹⁵⁹

Bütün bunlar karşısında yılmayan Bayezid, büyük bir enerjiyle, harabolanları ve yıkılanları yeniden yaptırma yolunda büyük gayretler harcamış ve kısa zamanda eskisinden daha mükemmel bir hale getirmişti.

BAYEZİD'İN SON YILLARI VE ÖLÜMÜ

Padişah, yalnız ihtiyarlamamış, aynı zamanda hastalanmıştı. Bu yüzden her işittiği söze çocuk gibi inanır olmuş¹⁶⁰ ve çok gizli tutulması gereken fikirlerini açığa vurmağa başlamıştı. Birgün vezir-

¹⁵⁴ Hadidi bu hâdisenin İstanbul'daki neticelerini birkaç satırla şöyle hulâsa etmektedir :

Yıkıldı sur-i İstanbul serâser
Şu resme kim yere oldu beraber
Nice medrese vü cami imaret
Nice han nice hane oldu garet

Hadidi, Al-i Osman Tarihi, S. 317. Süleymaniye Kitaplığı, 2403.

¹⁵⁵ Ali, vrk. 202 a.

¹⁵⁶ Fazla izahat için bak: Âli, vrk. 202 a, b ve Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 2, s. 229-230.

¹⁵⁷ Cizyedar Zade, vrk. 287 b.

¹⁵⁸ Aynı eser, vrk. 292 a.

¹⁵⁹ Müneccim başı, vrk. 82 b.

¹⁶⁰ Aynı eser, vrk. 84 a.

lerine ihtiyarlığından şikâyet etmiş, şehzade Selim'in sertliğinden, Ahmed'in ise yumuşak huylu ve merhametli oluşundan bahis açarak, onu "Veliaht idüp taht-i salatanatı ona teslim" edeceğim demişti.¹⁶¹ Gizlenmesi mutlaka lâzım olan bu fikir, kısa zamanda duyuldu. Bundan dolayı şehzadelerden "her biri tâç ü taht benim hakkımdır dimeye âğâz ittiler"¹⁶². Devlet erkânı arasında her üç şehzadeye de taraftar olanlar bulunmakla beraber, büyük bir çoğunluk, şehzade Ahmed'i tutuyordu. Padişah da bunlarla birlikte idi. Bu yüzden şehzadeler biriktirlerine karşı cephe aldılar. Diğer taraftan Doğuda Safevîler, Osmanlılar aleyhiinde çalışmakta idiler. Safevîlerin genç ve enerjik hükümdarı Şah İsmail, Anadolu'ya gönderdiği halifelerle birçok insanları, Osmanlıların aleyhine hazırlamaya muvaffak olmuştu.¹⁶³ İşte Bayezid bu sıralarda, ihtiyarlığı ve hastalığı sebebiyle, işleri büsbütün vezirlere bırakmış ve kendisini ibadete vermişti. Padişah her bakımdan vezirlerine güveniyordu. Halbuki Devlet işlerini tamamiyle ellerine almış olan bu insanların zamanında "rüşvet virüp bezl-i mal etmeyince bir mansıp ehline düşmek muhâl idi"¹⁶⁴. Timar sahiplerinin birçoğunun timarları haksız yere ellerinden alınarak başkalarına verilmişti. Bu yüzden birçok sipâhî, Safevî propagandasına kendisini kaptırmış bulunuyordu. Nihayet Anadolu'da Safevîlerin desteklediği tehlikeli bir isyan hareketi başgösterdi. Şah kulu veya şeytan kulu'nun idaresinde harekete geçen isyancıları, Osmanlı kuvvetleri durduramamış ve birçok şehirlerin yağma edilmesine mâni olamamıştı. "Ben, sahip zuhur olan Şah İsmail bin Haydar'ın halifesiyim" demeye¹⁶⁵ ve devlet ve saltanatın kendisine ait olduğunu söylemeye

¹⁶¹ Âli, vrk. 215 a.

¹⁶² Aynı eser, vrk. 115 a.

¹⁶³ Aynı eser, vrk. 215 b.

¹⁶⁴ Muhyi Çelebi, Tarih-i Al-i Osman, s. 83. Millet Kitaplığı, 15. Padişahın, vezirlerin ve halkın durumunu Hadidi pek veciz bir surette aşağıdaki şekilde açıklamaktadır :

Maraz müstevli olup sonra anı
Zebun itti unutturdu cihânı
Özünden bi haber şeh hasta vü zâr
Raiyyet bi riâyet kaldı nâçâr
Çü zâfın padişahın bildi beyler
Zebûnu yimeye başladı beyler
Şehin kulları olmuştu serkeş
Cihan tolmuşidi âşubu ateş

Hadidi, s. 317.

¹⁶⁵ Âli, vrk. 213 b.

başlayan şah kulu, haram, helâl arasında fark gözetmiyor, nikâhın da lüzumsuzluğunu ileri sürüyordu¹⁶⁶. Ayrıca Mehdi, Peygamber ve hattâ Allah olduğunu iddia eden bu zat, Kur'an ve diğer kitapları ateşe atıyor, uğradığı her yeri yakıp yıkıyor, kendine uymayanları öldürdükten başka ailelerine de tecavüz ediyordu¹⁶⁷.

Harekât gittikçe genişledi; Antalya'dan tâ Bursa'ya kadar uzandı. Bu hadise padişahı o kadar ezmişti ki "marazları iştidâd ve zaaf-ları izdiyâd buldu"¹⁶⁸ ve bu bezginlik arasında Şehzade Ahmed'i tahta geçirmek istedi¹⁶⁹. Fakat bu hususta alınan tertipler ve tedbirler, zamanında Şehzade Selim tarafından haber alındığı ve yeniler de şehzade Selim'e taraftar oldukları için, bu tasavvur gerçekleşemedi. Tersine olarak Selim, İstanbul'a davet olundu¹⁷⁰ ve gelişinden birkaç gün sonra da padişah ilân edildi. Bu suretle, yıllarca şefkatla üzerlerinde titrediği evlâtlarından birisi, onu âdeta zorla tahtundan indirmişti. Şimdi oğlu ile birlikte Bayezid'in aynı şehirde yaşaması pek zor olacaktı. Bu hususta bilgi veren kaynakların hemen hepsi, Bayezid'in başka tarafa gidip gitmemesi hususu üzerinde Selimin tamamiyle babasına tabi olduğunu söylerler. Dimetoka'ya gitme arzusunun da Bayezid tarafından ileriye sürülüğünü ve Selimin yalnızca babasının isteğini kabul ettiğini yazarlar¹⁷¹.

Saltanatı oğluna terkettikten sonra, geri kalan ömrünü, bir köşeye çekilerek, ahiret işlerine hasretmeyi düşünen Bayezid, vaktiyle tamir ettirdiği Dimetoka sarayına çekilmek istedi ve bu sebepten Selim'i huzuruna davet ederek, ikisinin bir arada bulunmasının doğru olmayacağını, kendisinin merkezden uzaklaşması lâzım geldiğini ve Dimetoka'ya gideceğini söyledi¹⁷². Selim, onu memun etmek üzere bu isteği hemen kabul etmiş ve yine onun isteğine uyarak Rumeli beylerbeyisi Yunus Paşa'yı emrine vermişti. Ayrıca Kasım Paşa'yı da

¹⁶⁶ Âli, vrk. 213 b.

¹⁶⁷ İshak bin İbrahim, vrk. 17 a. N. Çağatay, s. 66-67.

¹⁶⁸ Münecim başı, vrk. 86 a.

¹⁶⁹ Sadettin, 2, s. 166. Münecim başı, vrk. 88 a. Tarihi şahı, vrk. 344 b.

¹⁷⁰ N. Çağatay, 126. sayfadaki 6185 numaralı vesikadan.

¹⁷¹ Muhyi Çelebi, s. 188. şahı Tarihi, vrk. 446 a. İshak bin İbrahim, vrk. 82 a. Cenâbi'ye göre mesele şöyledir: "Bayezid Dimetokaya gitmek isteyince Selim, anlar eski sarayda otursunlar, biz yeni sarayda deyüp Sultan Bayezid, iki kılıç bir niyamda olmaz dedi" Cenâbi, vrk. 84 b.

¹⁷² Sadettin, 2, s. 205.

“edây-i merâsim-i hizmetleri için şeref-i mülâzametleri ile serbülend” etmiş ve kapu halkının her bölüğünden seçilen bir kısım adamları da hizmetine vermişti ¹⁷³.

Hazırlıklarını bitiren Bayezid, 5 Mayıs 1512 'de (18 safer 918) ¹⁷⁴ İstanbul'dan ayrılırken, Selim onu “tahtrevan”ının yanında yaya olarak yürümek suretiyle yolcu etti ¹⁷⁵; bu refaket, babasının birkaç defa, artık geri dönmelisin, demesine ¹⁷⁶ kadar devam etti. Selim, vedalaşmadan önce onun duasını istemiş, babası da Selim'in başarılı olması için dua etmişti ¹⁷⁷.

Bayezid, bitkin bir halde idi ve çok zayıf düşmüştü ¹⁷⁸. Yaşı en güvenilir kaynaklara göre 67 'ye varmıştı ¹⁷⁹. Birkaç yıldan beri esasen sıhhati bozuk olan Bayezid'e, oğlu Selim'in takındığı tavır ve onu âdeta zorla tahttan indirmesi keyfiyeti çok dokunmuş olmalıdır. Bu bakımdan, yolculuk sırasında hastalığı arttı ¹⁸⁰. İhtimal, bu esnada kendisine bir vasiyeti olup olmadığına dair bazı sorular sorulmuş, o da “hîn-i vasiyette bazı nesnelere zikir idüp ve bazısını zikir eylememiş” ve “imâret-i merfûat ül bünyânım vakfiyetinde efrad bizzikr olunmuştur, hattâ Mustafa Paşa hazretlerinin dahi malûmlarıdır” demişti. ¹⁸¹ Nihayet 10 Haziran 1512 perşeme günü (25 rebiulevvel 918 Perşeme) Abalar köyünde öldü. ¹⁸²

¹⁷³ Sadettin, 2, s. 205.

¹⁷⁴ Cenâbi, vrk. 84 a. Yalnız bu tarih şüpheli olmak iktiza eder. Çünkü Bayezid yola çıkmasından 35 gün sonra ölmüş oluyor.

¹⁷⁵ Âli, vrk. 219 b. Müneccimbaşı, vrk. 89 a.

¹⁷⁶ Selim babasını Edirnekapısı dışına kadar teşyi etti. Muhyi Çelebi, s. 189.

¹⁷⁷ Sadettin, 2, s. 206. Ayrılışın pek hazin olduğu, baba oğul her ikisinin de ağladığı, onlarla birlikte bulunanların da çok üzüldükleri anlaşılmaktadır. Bak: Tarihi Şahi, vrk. 446 b. Müneccim başı, vrk. 89 a.

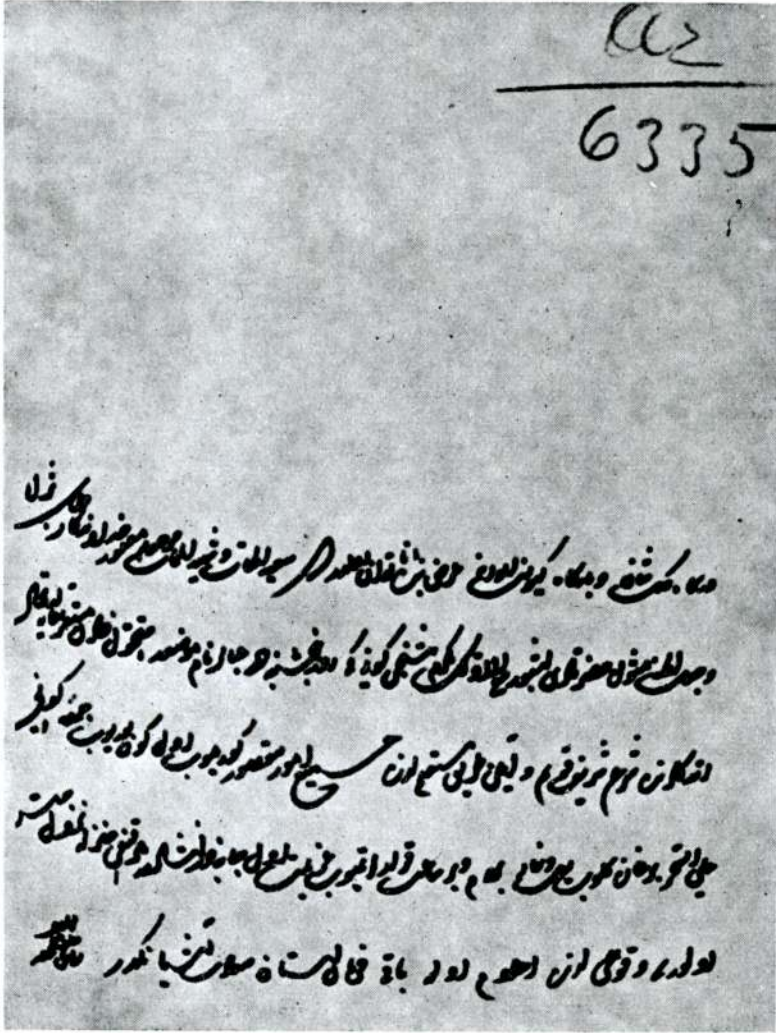
¹⁷⁸ Şahi Tarihi, vrk. 446 b.

¹⁷⁹ Sadettin, 2, s. 208. Müneccimbaşı, vrk. 89 a. Şahi Tarihi, vrk. 446 a.

¹⁸⁰ Müneccimbaşı, vrk. 89 a.

¹⁸¹ Topkapı Sarayı arşivi, 12216.

¹⁸² Topkapı Sarayı Arşivi, 12216 ve 6335. Abalar köyü, Edirne Merkez kazasına bağlı Hafsa bucağının bir köyüdür. Bak: İsmail Hami Danişmend. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 2, s. 507. Halbuki muhtelif kaynaklar onun öldüğü yeri başka başka gösterirler (Bak: Sadettin, 2, s. 207. Müneccimbaşı, vrk. 68 a. Tarihi Şahi, vrk. 446 a). Yine türlü kaynaklar Bayezid'in ölümünü 10 rebiulevvel 918 tarihinde gösterirler (Bak: Sadettin, 2, s. 207. Müneccimbaşı, vrk. 68 a. Tarihi Şahi, vrk. 446 b. Hammer, 4, s. 86. Znkeisen, s. 2. 565. İslâm Ansiklopedi, 2, s. 396). Bayezid'in, Selim'in yahudi doktoru tarafından zehirlendiği söylenilir. Znkeisen, 2, s. 565.

XIII. — İkinci Bayazitin hangi tarihte ve nerede öldüğünü bildiren Yunus Paşanın mektubu.
(Topkapı Sarayı Arşivi 6335).

Kendisi ile birlikte bulunan Rumeli Beylerbeyi Yunus Paşa, bir taraftan dinî merasimi icra ettirmiş, öte taraftan da hemen öğün geriye döndüğünü ve ertesi Cuma günü sabaha karşı Burgaz'a gelindiğini, Selim ve Sadrazama birer mektupla bildirmişti. Mektuplarda gece gündüz İstanbul'a doğru yola devam edildiği açıklanıyordu. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre Yunus Paşa, hemen hergün durumu İstanbul'a bildiriyordu. 13 Haziranda (20 Rebiulevvel) "Arabludan" cenazeyi yola çıkaran Paşa, Hüssam Bey çiftliği yakınında duraklayacağını ve burada padişahın emirlerini bekleyeceğini, emrin çabuk gönderilmesini istemekteydi.

Ölüm haberini duyan Yavuz, bundan büyük bir teessür duymuş, ağlamış, cenazeye karşı çıkmış ve onu Bayezid camii yanına gömdürmüştü.

Yukarıdan beri hulâsaten vermiye çalıştığımız iç ve dış olayların büyüklüğü ve giriftliği karşısında, bilhassa her taraftan tecavüze maruz kalan imparatorluğu koruyabilmek, haylice güç bir işti. İşte Bayezid, Osmanlı devletine müteveccih olan bütün düşmanca hareketleri, zamanında aldığı tedbirlerle durdurmaya veya tehlikesiz bir hale getirmeye muvaffak oldu. 14 yıl, yani Cem'in ölümüne kadar padişah, dış politikada, tebasının kendisine karşı ayaklanacağını da hesaba katarak, daima teenni ile hareket etti. Bu suretle düşmanlarının aynı zamanda yapabilecekleri müşterek bir taarruzdan kaçınmakta büyük bir diplomatik incelik gösterdi.¹⁸³ Fakat Cem sahneden çekildikten sonra, Bayezid'in dış politikasında belirli bir değişme meydana geldi. Gerçi onun hükümdarlığı zamanında imparatorluk az yer kazandı. Fakat bu yerler fevkalâde değerli idi. Kili ve Akkerman'ın elde edilmesi, Karadeniz'e büsbütün hâkim olmayı sağladı. Yunan sahil şehirlerinin ve Arnavutluğun alınması da, yalnız Balkan yarımadasında değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurulmasına ve bu deniz ticaretinin bütününün elde edilmesine sebep oldu¹⁸⁴. Doğu ile Batı arasındaki ticaret de, Osmanlıların kontrolü altına girdiği için, devletin geliri dikkate değer surette arttı. Ayrıca bütün devletlerle ticarî münasebetler kuran Bayezid, dünyanın en zengin monarşisine sahip oldu. Bayezid'in Venediklilere karşı kazandığı zafer, Osmanlı tarihinin en mânalı zaferlerinden birisidir. Çünkü

¹⁸³ Sydney Nettleton Fisher, s. 50.

¹⁸⁴ Aynı eser, s. 112.

وکذا کما فی کتابه ودر کتب معتبره
 انکون در بجا بنده ذریعہ فی حق وکلام وکلام
 ودر شبته در بجا بنده ذریعہ فی حق وکلام وکلام
 حاکم بن حاکم بن ذریعہ فی حق وکلام وکلام
 وکذا کما فی کتابه ودر کتب معتبره

XIV. — İkinci Bayazitin na'sının İstanbul'a doğru yola çıkarıldığını ve nerelerden geçtiğini bildiren Yunus Paşanın mektubu. (Topkapı Sarayı arşivinden bulunan bu vesikanın numarası tesbit olunamadı).

Osmanlılar, bu savaş sonunda büyük bir denizci Devlet olarak da meydana çıktılar.¹⁸⁵ Bu hal, Adalar denizindeki adaların çoğunun onlara vergi vermesini sağladı. Yine bu savaş, daha sonra Yavuz Selimî'n Suriye ve Mısır'ı kazanmasındaki güçlükleri, Venedik deniz kuvvetini zayıflattığı ve Venedik ile şark sahilleri arasındaki limanları azalttığı için, hafifletti¹⁸⁶. Eğer Venedik, Doğu Akdeniz'de bir deniz kuvveti olarak kalsaydı, Kanunî Sultan Süleyman'ın uzun süren Rodos kuşatması belki de bir Türk zaferi ile sonuçlanmıyabilirdi¹⁸⁷. Fatih ile Selim ve Süleyman arasında, tarih sayfalarında gölgelenmiş gibi kalan bu padişah zamanında Osmanlı İmparatorluğu, türlü isyanlar, mezhep ihtilâfları ve iç karışıklıklara, deprem ve sel gibi tabii afetlere rağmen, dünyanın en kuvvetli devletlerinden biri olarak teessüs etti¹⁸⁸. Bununla beraber onun karakteri, kan dökmiye pek müsait görünmemektedir. Fakat olaylar onu hem içte, hem de dışta, belki de nefret ettiği bu işle karşı karşıya getirdi. Galiba mecbur oldukça vurdu; fakat imkân bulunca savaştan uzak kalmayı tercih etti.

Sukûneti seven, memleketini ma'mûr görmek ve halkı rahat ettirmek isteyen bu insan, hiçbir zaman ne sükûnet içinde kalabilirdi; ne istediği şekilde ma'mûr bir memleket görebildi; ne de tabasını huzur içinde yaşatabildi. Ancak, bu üç hususu gerçekleştirebilmek için O, elinden gelen bütün gayreti harcamaktan geri kalmadı. Filhakika onun son saltanat yılları hesaba katılmazsa zamanında "Cemi" vüzera ve erkân, muntazam-al ahval ve kâffe-i reâya eyyâm-i saltanatında müreffeh-al hal idi. Kavânin-i şeriat ve adâlet muhkem, devletinde kamu ehl-i vilâyet muazzez ve muhterem idi¹⁸⁹. Halk, onun için o kadar muhteremdi ki, bir deprem olayını, devlet adamlarının halka yaptığı zulme bağlıyor ve bundan dolayı vezirlerini azarlıyordu¹⁹⁰.

Fikir hürriyetine pek taraftar olmamakla beraber, babası zamanında başlamış olan ilim cereyanını devam ettiren, şair ve bilgileri koruyan, aynı zamanda kendisi de şiirler yazabilen Bayezidin

¹⁸⁵ Sydney Nettleton Fisher, s. 89.

¹⁸⁶ Aynı eser, s. 89.

¹⁸⁷ Aynı eser, s. 89.

¹⁸⁸ Aynı eser, s. 112.

¹⁸⁹ İshak Bin İbrahim, vrk. 5 b.

¹⁹⁰ Sadettin, 2, s. 133.

devrinde, “âfitâb-i ilm ü irfan” pek parlak bir dereceye varmıştı¹⁹¹. O, fikrî hayatın gelişmesine yaptığı büyük yardımlarla kendisinden öncekilerden aşağı kalmayan, daimi ve şerefli bir hatıra bıraktı¹⁹². Sanat eserlerine ve âmme menfaatına yarayan eserlere beslediği canlı anlayışın, hâlâ konuşan şahitleri vardır¹⁹³. Bunların dışında, orduyu islâh eden, yeniçerlilerin sayısını artıran, onları yeni silâhlarla teçhiz eden, topçu ve süvari teşkilâtı ile ciddi surette meşgul olan yine o idi.

Sözün kısası, Bayezid, Osmanlı hükümdarlarının büyükleri arasında yer almaya hak kazanmış olan bir padişahdır¹⁹⁴. Çok karışık siyasi hâdiseler karşısında bile O, tedbir alabilecek ve düşmanlarının kendisine karşı takip etmek istedikleri politikayı bozabilecek kadar ileri siyasi düşüncelere sahipti. Bayezid, devletin menfaatlarını görebilen, bunları sağlamaya çalışan, barış ve sükûnet içinde yaşamayı, ma'mûr bir memleket ve mesut bir halk görmeyi özleyen bir şahsiyettir. O, mecbur kalmadıkça kan dökmekten ve fenalık yapmaktan sakınan, ilim ve sanatı himaye eden bir hükümdardır. Kemal Paşa-zade, onun devrini en doğru ve en veciz bir surette aşağıdaki cümlelerle özetlemektedir:

“Hâmi-i adl ü insaf olan riyâset-i kâmileyle mesâlik-i bahr ü ber masun ve memun” ve “siyaset-i şâmilesiyle memâlik ma'mûr oldu; kerâmet-i bâhiresiyle livây-i hilâfeti mansur; velâyet-i zâhiresiyle ehîbbây-i salatanatı mevfur; devlet-i kahiresiyle eiddây-i memleketi makhûr oldu.,¹⁹⁵.

¹⁹¹ 4976 numaralı mecmua, vrk. 86 a.

¹⁹² Znkeisen, 2, s. 565.

¹⁹³ Znkeisen, 2, s. 566.

¹⁹⁴ “Merhum Eâzım i Selâtin i Rum'dan” idi. 4976 numaralı Mecmua, vrk. 85 b.

¹⁹⁵ Kemalpaşa Zade, vrk. 108 b.